

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут новітніх освітніх технологій
Кафедра бізнес-аналітики та інноваційного інжинірингу

ГРИНЧИШИН Андрій Петрович

**Облік і аналіз дебіторської заборгованості підприємства / Accounting
and Analysis of Enterprise Accounts Receivable**

спеціальність: 071 – Облік і оподаткування
освітньо-професійна програма – Бізнес-аналітика та управління
інноваційними системами

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи
ОБАМ-21
А. П. Гринчишин

Науковий керівник:
к. е. н., доцент Белова І. М.

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:
« ___ » _____ 2024 р.

Завідувач кафедри
_____ Бруханський Р. Ф.

ТЕРНОПІЛЬ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОБЛІКУ ТА АНАЛІЗУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTI	6
1.1. Економічна природа дебіторської заборгованості в обліковому процесі	6
1.2. Класифікаційні підходи до дебіторської заборгованості в бухгалтерському обліку	8
Висновки до розділу 1	13
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTI	15
2.1. Загальні положення організації первинного обліку дебіторської заборгованості	15
2.2. Методика бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості підприємства	20
Висновки до розділу 2	35
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ І ОПТИМІЗАЦІЯ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTI В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ	37
3.1. Організація та методика аналізу дебіторської заборгованості	37
3.2. Напрями вирішення проблем аналізу дебіторської заборгованості підприємства для управлінських цілей	48
Висновки до розділу 3	53
ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56
ДОДАТКИ	61

ВСТУП

Актуальність вибраної теми. Управління дебіторською заборгованістю є важливим елементом фінансової стратегії підприємства, особливо в умовах сучасної економіки, яка характеризується високою конкуренцією, непередбачуваністю ринків та швидкою зміною умов господарської діяльності. У багатьох галузях дебіторська заборгованість складає значну частину обігових активів, тому її облік, контроль та ефективне управління стають ключовими факторами, що впливають на ліквідність, платоспроможність та фінансову стійкість підприємства. Невчасне погашення дебіторської заборгованості або її неконтрольоване зростання можуть призвести до касових розривів, збільшення ризику неплатоспроможності та втрати репутації на ринку.

Водночас, розвиток інформаційних технологій та посилення вимог до прозорості фінансової звітності підвищують вимоги до управління дебіторською заборгованістю. На сучасному етапі підприємства використовують різні аналітичні інструменти, що дозволяють не лише відстежувати та оцінювати стан дебіторської заборгованості, але й прогнозувати можливі ризики неплатежів та розробляти стратегії для їх мінімізації. Цифрові рішення, такі як системи ERP та автоматизовані фінансові модулі, значно розширюють можливості обліку і аналізу, забезпечуючи ефективніше управління фінансовими ресурсами.

Крім того, потреба в ефективному управлінні дебіторською заборгованістю актуалізується через зростання обсягів комерційних кредитів, надання яких часто є необхідністю в умовах ринкової конкуренції. Комерційні кредити сприяють розширенню ринкової частки підприємства, але водночас створюють ризики неплатежів, що робить необхідним ретельний контроль та аналіз дебіторської заборгованості. Ефективне управління цією заборгованістю дозволяє знижувати фінансові ризики, збільшувати оборотність активів та покращувати платіжну дисципліну контрагентів.

Таким чином, дослідження проблем обліку і аналізу дебіторської заборгованості є актуальним не лише з точки зору внутрішнього контролю за фінансами підприємства, а й для забезпечення його фінансової стійкості та конкурентоспроможності. Правильне управління дебіторською заборгованістю дозволяє підприємствам знижувати ризики, оптимізувати обігові кошти, поліпшувати фінансові показники та підтримувати стабільний розвиток в умовах

економічної нестабільності.

Мета дослідження. Метою роботи є вивчення обліку та аналізу дебіторської заборгованості підприємства для підвищення ефективності її управління та покращення фінансового стану компанії.

Завдання дослідження. У процесі дослідження було поставлено такі завдання:

1. Дослідити теоретичні основи обліку дебіторської заборгованості;
2. Визначити класифікаційні підходи до дебіторської заборгованості та методи її оцінки;
3. Вивчити основні методи аналізу дебіторської заборгованості;
4. Оцінити вплив дебіторської заборгованості на фінансові показники підприємства;
5. Запропонувати рекомендації щодо вдосконалення обліку і управління дебіторською заборгованістю.

Об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження є дебіторська заборгованість підприємств, яка виникає внаслідок фінансово-господарських операцій з контрагентами.

Предмет дослідження. Предметом дослідження є методи обліку і аналізу дебіторської заборгованості підприємства та їх вплив на фінансовий стан.

Методи дослідження. У дослідженні використовувалися загальнонаукові методи аналізу та синтезу, методи порівняння і узагальнення, а також фінансовий аналіз і моделювання для визначення найефективніших способів управління дебіторською заборгованістю.

Новизна отриманих результатів. Новизна роботи полягає в обґрунтуванні підходів до вдосконалення обліку та управління дебіторською заборгованістю, що дозволяють підвищити фінансову стабільність і ліквідність підприємства.

Практична значимість дослідження. Результати дослідження можуть бути використані підприємствами для покращення облікової політики в сфері дебіторської заборгованості, що допоможе знизити фінансові ризики, пов'язані з непогашеними боргами, забезпечити стабільний грошовий потік і покращити фінансовий стан компанії.

Апробація результатів виконання випускної кваліфікаційної роботи. Основні положення випускної кваліфікаційної роботи пройшли апробацію на

VIII міжнародній науково-практичній конференції «Фінансове регулювання зрушень в економіці України» (м. Мукачево, 24 березня 2024 року) та I Міжнародній науково-практичній конференції інженерного навчально-наукового інституту імені Ю. М. Потебні Запорізького національного університету «Інженерні інновації та розбудова національної економіки» (м. Запоріжжя, 9-10 травня 2024 року).

Структура і обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи викладено на 60 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОБЛІКУ ТА АНАЛІЗУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

1.1. Економічна природа дебіторської заборгованості в обліковому процесі

У процесі ведення господарської діяльності підприємства встановлюють взаємини з різними контрагентами, такими як інші компанії, працівники, податкові органи, банківські установи, а також фізичні та юридичні особи. Ці взаємини нерідко призводять до появи дебіторської заборгованості.

Згідно з П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», визначаються основні поняття, пов'язані з дебіторською заборгованістю, включаючи терміни «дебітори» і «дебіторська заборгованість». Дебіторською заборгованістю називається сума, яку підприємство очікує отримати від дебіторів станом на певну дату. Дебітори — це особи (фізичні чи юридичні), які завдяки укладеним раніше договорам мають борги перед підприємством у вигляді коштів, їх еквівалентів або інших активів [47]. Дебіторська заборгованість становить значну частину оборотних активів компанії, а її обсяг може впливати на фінансову стійкість підприємства. Особливо важливо керувати цією заборгованістю в умовах економічної нестабільності, оскільки надмірна кількість непогашених боргів або затримки їх погашення можуть спричинити фінансові проблеми для підприємства.

П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» регламентує порядок обліку дебіторської заборгованості, встановлюючи правила відображення цієї інформації у фінансовій звітності. Відповідно до облікових стандартів, дебіторська заборгованість класифікується як активи підприємства. Активи – це ресурси, що контролюються підприємством завдяки минулим подіям і здатні приносити економічні вигоди в майбутньому [47 **Помилка! Джерело посилання не знайдено.**]. Тому дебіторська заборгованість як актив розглядається як ресурс, що контролюється підприємством, хоча з точки зору облікової теорії вона також може вказувати на тимчасове вилучення коштів з обігу.

В. В. Галасюк у своїх дослідженнях виділив дві основні концепції активів: ресурсну та правову. Перша з них трактує активи як ресурси, друга — як права на ці ресурси. Сам автор вважає, що активи слід розглядати переважно як права на ресурси [**Помилка! Джерело посилання не знайдено.**].

М. Д. Білик також зазначає, що дебіторська заборгованість у балансі показує

не лише ресурси, які підприємство контролює, але й права на майбутнє отримання активів [5]. З метою розуміння активів можна запропонувати таке визначення: активи – це права на економічні ресурси у формі матеріальних та нематеріальних цінностей, які використовуються у виробничому процесі для отримання економічної вигоди в майбутньому. Їх ефективність залежить від таких факторів, як час, ризику і ліквідність.

Другою важливою умовою для класифікації активів є здатність приносити економічну вигоду. Це правило безпосередньо застосовується до матеріальних активів, що використовуються на підприємстві. Використовуючи матеріальний актив, підприємство може передбачити отримання економічної вигоди від його експлуатації. Водночас, на думку М. Д. Білик, можливість отримання економічної вигоди від дебіторської заборгованості може бути сумнівною [5].

Згідно з П(С)БО 10, дебіторська заборгованість класифікується на довгострокову та поточну. Поточна дебіторська заборгованість включає зобов'язання, що виникають у процесі операційного циклу або мають бути погашені протягом 12 місяців з дати балансу, тоді як довгострокова дебіторська заборгованість стосується сум, що підлягають погашенню після 12 місяців з дати балансу і не пов'язані з операційним циклом [47].

Відповідно до НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», операційний цикл – це період, який починається з моменту придбання запасів для операційної діяльності та завершується отриманням доходу від продажу готової продукції чи наданих послуг [42]. Зазвичай цикл триває менше року, але для окремих видів діяльності він може перевищувати 12 місяців. Однак заборгованість, що утворюється в межах цього циклу, залишається поточною, а не довгостроковою.

До поточної дебіторської заборгованості належать:

- відвантажені товари або продукція покупцям;
- виконані роботи та надані послуги замовникам;
- авансові платежі постачальникам за товари, роботи або послуги;
- кошти, видані підзвітним особам на виробничі потреби.

Довгострокова дебіторська заборгованість виникає внаслідок господарської діяльності або надзвичайних подій, коли строк її погашення перевищує рік. До таких боргів належать:

- заборгованість орендарів за фінансовою орендою, відображена в балансі

орендодавця;

- довгострокові позики, надані іншим компаніям або фізичним особам;
- заборгованість, що виникла в результаті надзвичайних ситуацій, таких як пожежа, повінь чи крадіжка [47].

Основна відмінність між короткостроковою та довгостроковою дебіторською заборгованістю полягає в періоді, протягом якого вона бере участь у виробничо-господарському циклі підприємства. Дебіторська заборгованість є активом, контрольованим компанією, який може приносити економічну вигоду завдяки використанню в операційній діяльності. Формування такого активу зазвичай пов'язане з договірними зобов'язаннями, такими як угоди на постачання або купівлю-продаж.

З часом, в умовах змін в економіці та політиці, як в Україні, так і за кордоном, уявлення про дебіторську заборгованість зазнали значної трансформації. Багато фахівців вважають, що управління та облік цієї заборгованості – одне з ключових питань бухгалтерського обліку. Проте до сьогодні немає загальновизнаного визначення даного терміна. Різні підходи до розуміння сутності дебіторської заборгованості узагальнені в таблиці А.1.

На основі аналізу наукових підходів до визначення поняття «дебіторська заборгованість» можна запропонувати наступне формулювання: дебіторська заборгованість – це показник фінансового стану підприємства, який відображає зобов'язання перед ним на певну дату, що виникло внаслідок взаємовідносин з дебіторами у межах надання комерційного або споживчого кредиту. Погашення цієї заборгованості забезпечує підприємству право на отримання грошових коштів чи інших цінностей, зокрема в умовах бартерних операцій.

1.2. Класифікаційні підходи до дебіторської заборгованості в бухгалтерському обліку

При аналізі дебіторської заборгованості важливо враховувати різноманітність її видів, що обумовлює необхідність класифікації. На наш погляд, класифікація дебіторської заборгованості може розглядатися як процес групування взаєморозрахунків із дебіторами за певними критеріями, залежно від мети аналізу.

Дебіторська заборгованість, як суттєвий об'єкт бухгалтерського обліку, є предметом досліджень багатьох науковців як в Україні, так і за кордоном. Ефективне управління цією заборгованістю потребує глибокого розуміння її видів, характеру

операцій, що з нею пов'язані, та порядку її відображення в облікових документах. Проте питання класифікації дебіторської заборгованості залишається недостатньо вивченим і потребує подальшого дослідження.

До числа науковців, що вивчали питання класифікації дебіторської заборгованості, належать В. Астахов, С. Береза, І. Бланк, Т. Бутинець, А. Загородній, П. Камишанов, Н. Каморджанова, Г. Кірейцев, Ж.-Б. Коллі, С. Кузнецова, Н. Малюга, Н. Ткаченко та інші.

Аналіз наукових джерел свідчить про наявність різних підходів до класифікації дебіторської заборгованості. Часто її класифікація обмежується рахунками, передбаченими в Плані рахунків, або здійснюється на основі одного критерію. У багатьох країнах правила класифікації носять рекомендаційний характер, що дозволяє підприємствам самостійно вирішувати, як розміщувати різні види заборгованості в балансі та як їх деталізувати. Такий підхід спричиняє відмінності в складі та структурі дебіторської заборгованості в балансах різних підприємств. В Україні, на відміну від міжнародної практики, форма представлення цієї статті в балансі чітко регламентована НП(С)БО 1 [42].

Дебіторську заборгованість можна класифікувати за кількома критеріями:

- За терміном погашення та його зв'язком з операційним циклом;
- За об'єктами, на основі яких виникає заборгованість;
- За своєчасністю її погашення.

Відповідно до П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», за критерієм терміну погашення виділяють такі види заборгованості:

- Довгострокова дебіторська заборгованість – заборгованість, що виникає поза межами нормального операційного циклу та підлягає погашенню після 12 місяців з дати складання балансу;
- Поточна дебіторська заборгованість – заборгованість, що виникає в межах нормального операційного циклу або має бути погашена в межах 12 місяців з дати балансу [47].

Варто зазначити, що заборгованість вважається поточною, якщо вона відповідає хоча б одній із наведених характеристик. Довгостроковою вважається та заборгованість, яка одночасно не пов'язана з операційним циклом і має бути погашена пізніше, ніж через 12 місяців після дати балансу.

Оскільки ці два види дебіторської заборгованості відносяться відповідно до

оборотних і необоротних активів, доцільно уточнити це в П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість». З огляду на сучасні економічні реалії, необхідно вдосконалити класифікацію цього виду заборгованості в нормативно-правовій базі.

В Україні поділ дебіторської заборгованості на довгострокову та поточну є обов'язковим, що обмежує підприємства у виборі методів відображення заборгованості у звітності. Було б доцільно надати українським підприємствам більше свободи у визначенні підходів до класифікації та подання дебіторської заборгованості у фінансовій звітності, як це практикується в країнах з ринковою економікою, де підприємства самостійно обирають методи представлення інформації про поточні та довгострокові борги.

Класифікація дебіторської заборгованості в англо-американській обліковій системі є цікавою, оскільки вона поділяє заборгованість на такі категорії:

- Рахунки до отримання (дебіторська заборгованість, що виникає при продажу товарів за умовами «Відкритого рахунку», без письмового зобов'язання сплатити);
- Векселі до отримання;
- Заборгованість, не пов'язана з реалізацією.

Погляди експертів щодо класифікації дебіторської заборгованості на довгострокову та поточну відрізняються: одні вважають цей поділ важливим для фінансового аналізу, інші бачать у ньому корисне джерело інформації про активи та зобов'язання у звітності.

На нашу думку, доцільно в балансі розмежовувати дебіторську заборгованість за термінами погашення. Пропонуємо поділ на:

1. Довгострокову дебіторську заборгованість:

- за товари, роботи, послуги;
- векселі до отримання;
- інша довгострокова заборгованість.

2. Короткострокову дебіторську заборгованість:

- за товари, роботи, послуги;
- векселі до отримання;
- інша короткострокова заборгованість.

Такий поділ, який враховує рівень ліквідності дебіторської заборгованості, буде корисним для користувачів фінансової звітності, оскільки дозволяє оцінити

фінансову стійкість підприємства і здатність перетворення заборгованості на грошові кошти.

Ми замінили термін «поточна» на «короткострокова» і відобразили заборгованість за товари, роботи, послуги як у складі довгострокової, так і короткострокової заборгованості, щоб краще показати ліквідність активу та уникнути помилкових висновків користувачами звітності.

План рахунків для обліку активів, капіталу, зобов'язань і операцій підприємств, а також Інструкція щодо його застосування передбачають класифікацію дебіторської заборгованості, як показано на рисунку А.1. Ця класифікація узгоджується зі структурою Балансу та Звіту про фінансові результати, встановленими національними стандартами обліку. Проте залишається розбіжність у класифікації короткострокової та довгострокової заборгованості, що обліковуються в різних класах рахунків.

Розрахунки з дебіторами розглядаються окремо за об'єктами виникнення та класифікуються за часовими інтервалами. Т. Ковальчук пропонує диференціювати заборгованість за такими періодами: 0-30 днів, 31-60 днів, 61-90 днів, 91-120 днів, понад 120 днів. Л. Нападівська частково погоджується, пропонуючи інші часові інтервали: 91-365 днів і понад 365 днів [41].

Вважаємо, що запропонований поділ є доволі загальним, оскільки він допускає включення до вказаних груп як поточних (короткострокових), так і довгострокових заборгованостей. Для забезпечення більш точного аналізу дебіторської заборгованості за часовими проміжками доцільно встановити деталізацію із прив'язкою до інтервалів у 30 днів (рис. А.2). Такий підхід дозволить глибше оцінити ліквідність заборгованості та посилити контроль за термінами її погашення.

Це надасть можливість підприємствам проводити детальніший моніторинг та прогнозувати надходження від дебіторів, а також точніше визначати періоди, коли можуть виникати ризики неплатежів.

Сучасні облікові реєстри, на жаль, не містять інформації про очікувані терміни погашення заборгованості та фактичний термін її закриття. У зв'язку з цим пропонується поділ дебіторської заборгованості за фактичними термінами погашення на три категорії: строкову, прострочену та відстрочену. Така класифікація має бути відображена на відповідних аналітичних рахунках, що дозволить контролювати дотримання строків виконання зобов'язань.

Залежно від дотримання строків погашення, дебіторська заборгованість поділяється на:

- Строкову (нормальну) — заборгованість, за якою строк оплати ще не настав;
- Прострочену — заборгованість, яка не була погашена вчасно; до цієї категорії також належить сумнівна та безнадійна заборгованість.

Класифікація за строками погашення є важливою при формуванні резервів під сумнівні борги. Крім того, одним із головних критеріїв класифікації дебіторської заборгованості є об'єкти, за якими виникли зобов'язання, як показано на рисунку А.3.

Використовуючи запропоновану класифікацію, виділяються три специфічні види дебіторської заборгованості:

1. Відстрочені податкові активи — це сума податку на прибуток, яка підлягає відшкодуванню в наступних звітних періодах, коли обліковий прибуток підприємства менший за податковий. Такі активи відображаються у балансі як довгострокова дебіторська заборгованість, оскільки їх погашення або зарахування здійснюється протягом періоду, що перевищує 12 місяців після дати балансу.

2. Витрати майбутніх періодів — це витрати, здійснені в поточному періоді, які будуть визнані витратами в наступних періодах відповідно до принципу відповідності доходів і витрат. Вони тимчасово відображаються в окремому розділі балансу й охоплюють такі витрати, як авансові орендні платежі, страхові внески, передплату на періодичні видання тощо [58]. Витрати майбутніх періодів можуть бути класифіковані як: а) поточні активи, якщо їх отримання планується в межах операційного циклу; або б) довгострокові активи, якщо погашення відбуватиметься після 12 місяців з дати балансу. Через це виникає потреба уточнення класифікації таких активів як короткострокових або довгострокових.

3. Розрахунки за бартерними операціями — згідно з П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», дебіторська заборгованість визначається як сума боргів дебіторів на певну дату. Дебітори – це фізичні або юридичні особи, які заборгували підприємству гроші або інші активи. Зобов'язання підприємства також можуть виникати через обмін необоротних або оборотних активів в рамках бартерних угод, що потребує окремого відображення частини дебіторської заборгованості, що виникає у зв'язку з такими операціями [47].

Бартерні операції потребують спеціального підходу до обліку, оскільки підприємство одночасно фіксує реалізацію та придбання товарів чи послуг без

використання грошових коштів. Дата здійснення такої операції вважається датою передачі товарів за умовами договору бартеру. У бухгалтерському обліку ці операції відображаються записом за дебетом рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» та кредитом рахунку 702 «Дохід від реалізації товарів».

Для покращення класифікації дебіторської заборгованості рекомендується включити розрахунки за договорами міни (бартеру) з використанням субрахунків, таких як:

- 364 «Розрахунки за договорами міни з вітчизняними покупцями»;
- 365 «Розрахунки за договорами міни з іноземними покупцями».

Введення цих субрахунків дозволить точніше відображати інформацію щодо бартерних операцій із покупцями та замовниками, що стосується відвантаженої продукції, виконаних робіт чи наданих послуг.

Дослідження економічної літератури показало широке різноманіття видів дебіторської заборгованості. Запропонована класифікація сприяє розкриттю економічної сутності різних видів дебіторської заборгованості та узгоджується з бухгалтерським балансом. Рекомендації щодо класифікації можуть стати ефективним інструментом як для складання фінансової звітності, так і для прийняття управлінських рішень. Це особливо важливо в умовах фінансових труднощів підприємства, коли необхідно вжити антикризових заходів для регулювання розрахунків із дебіторами. Такий підхід надає змогу підприємствам ефективніше контролювати дебіторську заборгованість, мінімізувати ризики прострочених платежів і покращити загальний фінансовий стан.

Висновки до розділу 1

1. Дебіторська заборгованість є основним елементом оборотних активів підприємства та відображає фінансові взаємовідносини з іншими суб'єктами, зокрема постачальниками, покупцями та іншими контрагентами. Вона відіграє ключову роль у забезпеченні ліквідності підприємства та його здатності виконувати зобов'язання перед кредиторами. Неefективне управління дебіторською заборгованістю може знижувати ліквідність, що негативно впливає на загальний фінансовий стан компанії.
2. У науковій літературі виділяють дві концепції активів: правову та ресурсну. Згідно з правовим підходом, активи розглядаються як права на ресурси, тоді як ресурсний підхід сприймає їх як економічні ресурси. У контексті цих підходів

дебіторська заборгованість розглядається як право на отримання активів у майбутньому та як ресурс, який тимчасово вилучено з обороту компанії, що підкреслює важливість контролю за цією заборгованістю для підтримки балансу ліквідності та економічної ефективності.

3. Дебіторська заборгованість у бухгалтерському обліку класифікується на короткострокову (до року) та довгострокову (понад рік), що дозволяє точніше оцінювати її вплив на ліквідність підприємства та ухвалювати відповідні управлінські рішення. Однак в Україні облікова практика передбачає сувору класифікацію, що обмежує підприємства в гнучкості відображення заборгованості у фінансовій звітності, на відміну від країн з ринковими економіками.
4. Класифікація дебіторської заборгованості може базуватися на кількох критеріях: за термінами погашення, об'єктами, на основі яких виникає заборгованість, та своєчасністю її погашення. Існуючі підходи до класифікації є загальними і часто не враховують специфіку окремих підприємств чи галузей. Запропоноване використання часових інтервалів (по 30 днів) дозволяє більш ефективно контролювати строки погашення та знижувати ризики прострочень.
5. Особливу увагу слід приділити заборгованості, що виникає в результаті бартерних угод, які є поширеними в діяльності багатьох підприємств. Запропоновані субрахунки для обліку таких операцій дозволять підприємствам точніше фіксувати дані про ці угоди у фінансовій звітності, підвищуючи її прозорість і знижуючи ризик неточностей при оцінці фінансового стану.
6. Ефективне управління дебіторською заборгованістю включає створення резервів під сумнівні борги. Недостатньо чітка класифікація за строками погашення може ускладнити цей процес, що підвищує фінансові ризики. Для покращення цього процесу пропонується запровадити детальнішу градацію строків погашення, що дозволить краще прогнозувати ризики неплатежів і забезпечити своєчасне формування резервів.
7. Управління дебіторською заборгованістю є важливою частиною антикризової політики підприємства. Запропоновані підходи допомагають оптимізувати фінансові операції та забезпечити більш точний контроль за фінансовими потоками, особливо у періоди економічної нестабільності. Це дає змогу підприємствам своєчасно реагувати на зміни економічного середовища,

знижувати ризики прострочених платежів і підвищувати фінансову стійкість.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

2.1. Загальні положення організації первинного обліку дебіторської заборгованості

Комунальне підприємство теплових мереж «Тернопільміськтеплокомуненерго» (КП «ТМТКЕ») є основним постачальником теплової енергії та гарячої води в місті Тернопіль. Підприємство засноване 8 грудня 1997 року та належить Тернопільській міській раді. Основна діяльність КП «ТМТКЕ» включає виробництво, транспортування та постачання теплової енергії споживачам міста.

Підприємство експлуатує 32 котельні, які працюють на газоподібному паливі, 7 паливних та 45 теплових пунктів. Сумарна потужність котелень становить 615,801 Гкал/год., а протяжність теплових мереж у двотрубному вимірі складає 176,6 км. Централізованим тепlopостачанням охоплено близько 80% житлового фонду та об'єктів соціально-культурного призначення міста.

Фінансові показники підприємства за останні роки свідчать про стабільну діяльність. Зокрема, у 2023 році дохід КП «ТМТКЕ» становив 595 050 000 грн, хоча чистий збиток склав 60 238 000 грн. Активи підприємства на кінець 2023 року оцінювалися в 1 255 335 000 грн, а зобов'язання — в 722 326 000 грн. Кількість працівників на підприємстві становить близько 600 осіб.

КП «ТМТКЕ» активно бере участь у публічних закупівлях. Зокрема, підприємство виступає як постачальник теплової енергії для різних установ міста, таких як управління освіти і науки Тернопільської міської ради, Тернопільський національний економічний університет та інші. Також підприємство здійснює закупівлі обладнання та послуг для забезпечення своєї діяльності.

Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [50], відповідальність за організацію бухгалтерського обліку та формування облікової політики покладається на власника підприємства або на уповноважений орган, що керує підприємством відповідно до чинного законодавства і установчих документів.

Організація обліку дебіторської заборгованості покупців і замовників

включає виконання таких основних завдань:

- визначення елементів облікової політики стосовно дебіторської заборгованості та їх закріплення у внутрішніх нормативних документах підприємства;
- забезпечення достовірного, своєчасного та безперервного відображення операцій, пов'язаних із дебіторською заборгованістю;
- обробка інформації щодо дебіторської заборгованості з використанням відповідних методів і процедур обліку;
- підготовка звітності про стан дебіторської заборгованості на основі зібраних і оброблених даних.

Належно організований облік дебіторської заборгованості допомагає уникнути прострочених платежів і зменшити ймовірність перетворення заборгованості на безнадійну.

Процес формування облікової політики є важливим етапом в організації обліку дебіторської заборгованості. Бухгалтерські стандарти дозволяють обирати методи і процедури, які формують облікову політику підприємства, а відповідальність за цей вибір несе управлінський персонал. Основним документом, що регулює облікову політику, є Наказ про облікову політику.

Наказ про облікову політику повинен містити такі елементи: визначення видів діяльності, визнання заборгованості сумнівною, порядок створення резерву сумнівних боргів, класифікацію векселів як фінансових або товарних, а також правила списання дебіторської заборгованості. Пропонуємо вдосконалити цей перелік, включивши такі аспекти:

- види діяльності підприємства;
- форму ведення обліку;
- порядок визнання та оцінки дебіторської заборгованості;
- класифікацію заборгованості;
- методи і період нарахування резерву сумнівних боргів;
- правила визнання заборгованості безнадійною та порядок її списання.

Документальне забезпечення первинного обліку дебіторської заборгованості починається з визначення облікових номенклатур і їх носіїв. Облікова номенклатура — це перелік ресурсів підприємства, джерел їх формування та результатів господарської діяльності, що підлягають відображенню в обліку, а також кількісні та якісні показники, що характеризують бізнес-процеси і їх результати.

Фіксування облікових номенклатур відбувається за допомогою первинних документів, облікових реєстрів, форм фінансової звітності, договорів та інших документів. Носії облікових номенклатур для дебіторської заборгованості формуються в альбоми первинних документів.

Для організації аналітичного обліку важливо забезпечити своєчасне надання достовірної інформації керівництву щодо стану дебіторської заборгованості. Це сприятиме оптимізації її обсягів і своєчасному погашенню. Ефективна робота підприємства залежить від правильної організації бухгалтерського обліку господарських операцій, що включає не лише фіксацію операцій, але й належне оформлення документів, які підтверджують ці операції, зокрема первинних документів.

Згідно із Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [50], первинні документи відображають інформацію про господарські операції і підтверджують факт їх здійснення. Також, «Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку» [49] визначає первинний документ як письмовий або електронний запис, що фіксує операції і підтверджує їх виконання, включаючи дозволи та розпорядження керівництва або власника. Обидва визначення доповнюють одне одного і повністю розкривають зміст поняття «первинний документ».

Первинні документи, які використовуються для відображення операцій з дебіторської заборгованості, мають бути складені в момент здійснення господарської операції або одразу після її завершення. Це забезпечує своєчасне відображення інформації в облікових реєстрах, що є важливим для достовірного і повного відображення фінансового стану підприємства. Організація обліку дебіторської заборгованості є невід'ємною частиною інформаційної системи фінансового обліку підприємства, і її ефективність залежить від чіткого регламентування документообігу.

Графік документообігу — це документ, який регламентує порядок руху первинних документів від моменту їх створення до архівування. Він затверджується керівником підприємства і може бути оформлений як у вигляді схеми документообігу, так і у формі переліку операцій. У графіку зазначаються етапи виконання робіт, відповідальні особи, строки виконання і взаємозв'язки з іншими підрозділами, що дозволяє узгодити дії різних відділів підприємства і забезпечити

ефективність облікового процесу.

Інформаційна система обліку підприємства поділяється на структурні одиниці, або так звані центри відповідальності. Кожен центр відповідає за контроль і облік певних економічних показників, зокрема дебіторської заборгованості. С. Ф. Голов і Л. В. Нападовська підкреслюють, що такий поділ дозволяє забезпечити ефективний контроль за економічними показниками в межах структурних підрозділів, оскільки відповідальність за облік розподіляється серед фахівців, що дозволяє деталізувати контроль на рівні окремих підрозділів [17; 41].

Л. Кручак [34] вважає графік документообігу важливим інструментом управлінського обліку в інформаційній системі обліку дебіторської заборгованості. Він зазначає, що графік розробляється з урахуванням діяльності всіх центрів відповідальності підприємства і затверджується керівником. Це забезпечує координацію дій між підрозділами і запобігає затримкам у русі документів.

На прикладі КП «Тернопільміськтеплокомуненерго» можна виділити основні етапи документообігу:

1. Підготовка та реєстрація первинних документів — це початковий етап, на якому підприємство створює власні первинні документи для відображення господарських операцій або отримує необхідні документи від зовнішніх організацій.

2. Обробка документів у структурних підрозділах — після реєстрації документи передаються відповідальним особам у структурних підрозділах, які перевіряють правильність заповнення документів, зокрема відповідність фактичним даним.

3. Передача документів до бухгалтерії — усі первинні документи, що стосуються дебіторської заборгованості, мають бути передані до бухгалтерії не пізніше наступного дня після здійснення операції. Це дозволяє уникнути затримок у відображенні операцій і забезпечує їх своєчасне включення в облік.

4. Обробка документів у бухгалтерському відділі — включає такі процедури:

- Перевірка правильності оформлення — бухгалтерський відділ перевіряє документи на предмет правильності їх оформлення, а також арифметичні розрахунки.
- Оцінка операцій у грошовому вираженні — облік дебіторської заборгованості

передбачає грошову оцінку операцій, що фіксуються в документах, і ця оцінка є важливим етапом облікового процесу.

- Бухгалтерські проведення — на цьому етапі здійснюється проведення бухгалтерських записів для відображення дебіторської заборгованості в облікових регістрах.
- Відображення операцій у відповідних облікових регістрах — після проведення операцій вони відображаються у відповідних журналах, відомостях та інших регістрах бухгалтерського обліку.

5. Підписання актів взаєморозрахунків із контрагентами — наприкінці кожного звітного періоду проводиться звірка взаємних розрахунків з контрагентами для підтвердження суми дебіторської заборгованості. Ці акти підписуються як підтвердження взаємозвірки на визначену дату.

6. Архівування документів — усі документи зберігаються у поточному архіві підприємства, а після завершення звітного періоду вони передаються до постійного архіву для довготривалого зберігання.

Працівники підприємства зобов'язані оформлювати і подавати первинні документи відповідно до графіка документообігу, маючи при собі витяги з графіка, які містять перелік документів, терміни подачі та відповідні підрозділи для передачі документів.

Основні джерела первинної інформації для обліку дебіторської заборгованості на КП «Тернопільміськтеплокомуненерго» включають такі документи, як рахунки-фактури, акти приймання-передачі виконаних робіт або наданих послуг, видаткові накладні, податкові накладні та товарно-транспортні накладні. Ці документи є основою облікового процесу, адже саме на їх основі фіксуються операції з дебіторської заборгованості, що забезпечує достовірність обліку.

Для погашення або забезпечення дебіторської заборгованості використовуються різні документи, серед яких банківські виписки з платіжними дорученнями, квитанції платіжних терміналів, чеки реєстрів розрахункових операцій, прибуткові касові ордери і векселі. Кожен із цих документів має свої особливості заповнення та використання в залежності від конкретної ситуації.

Роль бухгалтера у контролі за оформленням документів є надзвичайно важливою. Він повинен стежити за тим, щоб документи були правильно оформлені

та своєчасно надані, оскільки це забезпечує достовірність і повноту фінансової звітності підприємства. На КП «Тернопільміськтеплокомуненерго» завдяки впровадженому графіку документообігу забезпечується своєчасна реєстрація операцій, що свідчить про ефективність облікової системи підприємства.

2.2. Методика бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості підприємства

Методологічні засади відображення дебіторської заборгованості в бухгалтерському обліку та її подання у фінансовій звітності регулюються П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість». Відповідно до цього стандарту, дебіторська заборгованість визначається як сума, яку юридичні або фізичні особи заборгували підприємству на визначену дату. Інші стандарти П(С)БО також можуть регулювати оцінку та відображення інформації про дебіторську заборгованість залежно від характеру операцій, зокрема продажу товарів, надання послуг, компенсації збитків, розрахунків із підзвітними особами тощо [47].

Згідно з П(С)БО 10, залежно від терміну погашення, дебіторська заборгованість класифікується на:

- Короткострокову (поточну);
- Довгострокову.

Критерій операційного циклу підприємства є основою для поділу дебіторської заборгованості на поточну та довгострокову. Операційний цикл визначається як період від придбання запасів до отримання коштів або їх еквівалентів від продажу продукції, товарів або надання послуг (п. 3 П(С)БО 1).

Довгострокова дебіторська заборгованість — це така заборгованість, яка не виникає у межах нормального операційного циклу та має бути погашена після 12 місяців від дати складання балансу [47]. Щоб класифікувати заборгованість як довгострокову, мають виконуватися дві умови:

1. Заборгованість не пов'язана з нормальним операційним циклом;
2. Її погашення відбувається пізніше, ніж через 12 місяців.

Якщо заборгованість, що не виникла у межах нормального операційного циклу, має строк погашення менше ніж рік, вона класифікується як поточна.

До основних видів довгострокової дебіторської заборгованості відносяться:

1. Заборгованість за майно, передане у фінансову оренду — це сума

мінімальних орендних платежів та негарантованої ліквідаційної вартості, з якої виключено фінансовий дохід. Фактично, це теперішня вартість таких платежів і ліквідаційної вартості майна.

2. Довгострокові векселі, отримані — це векселі, які підприємство отримує для забезпечення довгострокової дебіторської заборгованості. Вони можуть слугувати інструментом гарантування оплати боргу в майбутньому.

3. Інша довгострокова дебіторська заборгованість — це інші види заборгованості, які не підпадають під вищенаведені категорії, наприклад, заборгованість, яка виникла внаслідок особливих умов договорів, що не входять до основного операційного циклу підприємства.

Частина довгострокової дебіторської заборгованості, яка повинна бути погашена протягом 12 місяців від дати складання балансу, відображається у звітності як поточна дебіторська заборгованість на дату балансу. Такий підхід дозволяє підприємству більш точно представити ліквідність своїх активів і забезпечити належний контроль за виконанням строків погашення заборгованості.

Аналітичний облік довгострокової дебіторської заборгованості здійснюється з урахуванням кожного дебітора окремо, з відображенням виду заборгованості, дати її виникнення та передбаченого терміну погашення. У балансі довгострокова заборгованість, на яку нараховуються відсотки, оцінюється за теперішньою вартістю, яка визначається залежно від характеристик заборгованості та умов її погашення.

Для обліку довгострокової дебіторської заборгованості у Плані рахунків бухгалтерського обліку використовується рахунок 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи». Згідно з Інструкцією № 291 [25], облік довгострокової дебіторської заборгованості ведеться на таких субрахунках:

- 181 «Заборгованість за майно, передане у фінансову оренду» — використовується для обліку заборгованості орендарів за договорами фінансової оренди;
- 182 «Довгострокові векселі одержані» — призначений для обліку векселів, які підприємство отримало як гарантію довгострокових боргових зобов'язань;
- 183 «Інша дебіторська заборгованість» — використовується для обліку іншої дебіторської заборгованості, яка не включена до попередніх категорій;
- 184 «Інші необоротні активи» — облік інших необоротних активів, що не

належать до довгострокової дебіторської заборгованості.

Для обліку довгострокової дебіторської заборгованості використовуються лише перші три субрахунки, і їх сальдо відображається у балансі (форма №1) у рядку 1040.

Згідно з п. 4 П(С)БО 10, поточна дебіторська заборгованість — це заборгованість, яка виникає в межах нормального операційного циклу підприємства або підлягає погашенню протягом 12 місяців від дати балансу [47]. Інформація про строки погашення поточної дебіторської заборгованості наводиться у примітках до фінансової звітності, що дозволяє користувачам більш детально оцінити ліквідність активів. При класифікації дебіторської заборгованості як поточної або довгострокової враховується час, що залишився до дати її погашення з моменту складання балансу [20].

За своєчасністю погашення дебіторська заборгованість поділяється на:

- Строкову — заборгованість, за якою термін оплати ще не настав.
- Прострочену — заборгованість, яка не була погашена у визначений термін. Вона може включати сумнівну та безнадійну заборгованість.

Сумнівна заборгованість — це поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існують сумніви у її погашенні боржником. Безнадійна заборгованість — це така, що не підлягає погашенню або термін позовної давності за нею вже минув, і підприємство не очікує її повернення.

Крім того, серед дебіторської заборгованості виділяють два спеціальні види:

1. Відстрочені податкові активи — це сума податку на прибуток, яка може бути відшкодована в майбутніх звітних періодах. Вони відображаються у балансі (форма №1) у рядку 1045.

2. Витрати майбутніх періодів — це витрати, понесені у звітному періоді, але які будуть визнані у наступних періодах згідно з принципом відповідності. Вони відображаються у рядку 1170 балансу (форма №1) і включають такі статті, як авансові орендні платежі, страхові внески, передплату на періодичні видання тощо.

Таким чином, класифікація і подання дебіторської заборгованості відповідно до вимог національних стандартів обліку дозволяють підприємствам забезпечити прозорість облікової інформації та оптимізувати контроль за строками і своєчасністю погашення дебіторських зобов'язань.

Поточна дебіторська заборгованість за товари, роботи або послуги визнається

активом одночасно з визнанням доходу від реалізації, а її оцінка здійснюється за первісною вартістю. У випадку відстрочки платежу різниця між справедливою і номінальною вартістю заборгованості визнається як дохід у період нарахування, що дозволяє більш точно відобразити фінансові результати за відповідний період.

Чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості обчислюється як різниця між загальною сумою дебіторської заборгованості та резервом під сумнівні борги, що забезпечує дотримання принципу обачності в обліку. Нарахування резерву під сумнівні борги дозволяє мінімізувати ризики, пов'язані з неплатоспроможністю боржників, і є важливим для реалістичної оцінки активів підприємства.

Для обліку поточної дебіторської заборгованості в Плані рахунків передбачено використання таких рахунків:

- 34 «Короткострокові векселі одержані» — облік короткострокових векселів, які підприємство отримує від боржників як гарантію сплати заборгованості.
- 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» — облік дебіторської заборгованості за відвантаженою продукцією, виконані роботи або надані послуги.
- 37 «Розрахунки з різними дебіторами» — облік інших видів поточної дебіторської заборгованості, не пов'язаної безпосередньо з основною діяльністю.

Рахунок 36 спеціально призначений для обліку розрахунків із покупцями та замовниками і поділяється на такі субрахунки:

- 361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями» — облік заборгованості, що виникла при реалізації продукції або наданні послуг в Україні.
- 362 «Розрахунки з іноземними покупцями» — облік заборгованості, пов'язаної з експортними операціями.
- 363 «Розрахунки з учасниками промислово-фінансових груп (ПФГ)» — облік розрахунків з учасниками певних промислово-фінансових об'єднань.

За дебетом рахунку 36 відображається вартість реалізованої продукції (включно з ПДВ та іншими податками), а за кредитом — суми, отримані від покупців як оплата заборгованості. Сальдо цього рахунку показує непогашену дебіторську заборгованість, яка відображається у балансі після вирахування резерву сумнівних боргів (рядок 1125 Балансу).

Приклад обліку на КП «Тернопільміськтеплокомуненерго» показує, що дебіторська заборгованість виникає одночасно з нарахуванням доходу від реалізації продукції. У даному прикладі, дохід становить 36,000 грн, із яких 6,000 грн — це ПДВ, тому чистий дохід дорівнює 30,000 грн. Ця сума відображається за кредитом рахунку 70 «Доходи від реалізації» після зменшення на суму непрямих податків (36,000 грн – 6,000 грн = 30,000 грн).

Справедлива вартість дебіторської заборгованості визначається як сума, яка очікується до отримання, за відповідною відсотковою ставкою, з урахуванням резерву під сумнівні борги та витрат на стягнення заборгованості. Для короткострокової заборгованості дисконтування не застосовується, якщо різниця між номінальною і дисконтованою вартістю не перевищує 5% від номінальної вартості.

Поточна дебіторська заборгованість, яка забезпечена вексями за реалізовані товари, виконані роботи чи надані послуги, обліковується на рахунку 34 «Короткострокові векселі одержані». Облік такої заборгованості ведеться за субрахунками:

- 341 «Короткострокові векселі, одержані в національній валюті» — для обліку векселів, отриманих у національній валюті;
- 342 «Короткострокові векселі, одержані в іноземній валюті» — для обліку векселів, отриманих в іноземній валюті.

Сальдо за вексями відображається в балансі у рядку 1120 «Векселі одержані», де вони зазначаються за номінальною вартістю. Таблиця Б.3 демонструє приклади операцій, пов'язаних із виникненням дебіторської заборгованості, забезпеченої вексями, на КП «Тернопільміськтеплокомуненерго».

Для обліку бланків суворої звітності, таких як бланки векселів, використовується позабалансовий рахунок 08 «Бланки суворого обліку», передбачений Планом рахунків. Це дозволяє забезпечити контроль за документами суворої звітності, зокрема за бланками, що є важливими для оформлення вексельних зобов'язань.

Для обліку інших видів дебіторської заборгованості використовується рахунок 37 «Розрахунки з різними дебіторами» (рис. Б.2). Така дебіторська заборгованість може виникати як у грошовій формі (авансові платежі), так і у формі товарного кредиту, що відображає майнову форму.

При наданні авансів для придбання товарно-матеріальних цінностей, виконання робіт чи надання послуг облік ведеться на субрахунку 371 «Розрахунки за виданими авансами». Цей субрахунок використовується для обліку суми авансів, переданих іншим підприємствам як передоплату за майбутні поставки чи послуги. Такі операції підтверджуються платіжними дорученнями, в яких посилаються на договір або відповідний нормативний документ, що регламентує порядок розрахунків.

Розрахунки з підзвітними особами зазвичай пов'язані з коштами, виданими для службових відряджень або господарських потреб. Проте у виробничо-торгових компаніях субрахунок 372 «Розрахунки з підзвітними особами» може також використовуватися для обліку операцій з прийому тари через підзвітних осіб. Це не суперечить Плану рахунків і дозволяє розширити його застосування відповідно до потреб підприємства.

Субрахунок 373 «Розрахунки за нарахованими доходами» призначений для обліку нарахованих доходів, які підприємство має отримати, таких як дивіденди, відсотки за товарним кредитом або розстрочкою, орендна плата, роялті та інші доходи. Цей субрахунок також охоплює доходи від спільної діяльності, володіння корпоративними правами та операцій, що пов'язані з передачею активів у користування за фінансовою орендою чи кредитними договорами. Відсотки включають платежі за кредитними покупками, використання депозитів, інвестиції в акції та облігації, а також платежі за орендоване майно.

Таким чином, різні види дебіторської заборгованості обліковуються на окремих рахунках і субрахунках, що дозволяє точно фіксувати джерела заборгованості та забезпечує надійний контроль за їх погашенням.

Ми пропонуємо внести до Інструкції з використання Плану рахунків уточнення щодо субрахунку 373, зазначивши, що він призначений для обліку нарахованих дивідендів, відсотків, роялті, орендної плати та інших доходів, які підлягають отриманню. Це уточнення допоможе більш чітко визначити функціональне призначення субрахунку і полегшить його застосування у практичному обліку.

Претензійні розрахунки в обліку здійснюються на субрахунку 374 «Розрахунки за претензіями». Такі претензії можуть виникати через нестачу матеріалів, розбіжності в цінах, арифметичні помилки або виявлені дефекти

продукції, а також через помилки у банківських операціях. Варто зазначити, що облік такої заборгованості здійснюється лише після офіційного визнання претензії або на основі судового рішення, що підтверджує обґрунтованість претензії.

С. Коваленко пропонує розширити перелік осіб, до яких може бути пред'явлено претензії на субрахунку 374, включивши покупців і замовників, оскільки значна кількість претензій виникає саме з їх боку. Крім того, С. Коваленко рекомендує розділити аналітичний облік на два підсубрахунки:

- 374.1 «Розрахунки за визнаними претензіями» — для обліку претензій, які були офіційно визнані боржником або ухвалені судом;
- 374.2 «Розрахунки за невизнаними претензіями» — для обліку претензій, що знаходяться на розгляді і можуть бути предметом судових розглядів.

Такий поділ дозволяє розмежувати визнані та невизнані претензії, забезпечуючи кращий контроль за станом дебіторської заборгованості, пов'язаної з претензійними операціями.

Документи, що слугують основою для відображення операцій на субрахунку 374, включають акти приймання вантажів, рішення господарських судів, письмові угоди постачальників щодо задоволення претензій та банківські виписки. Ці документи надають юридичне обґрунтування для облікових записів і забезпечують достовірність облікової інформації.

Синтетичний і аналітичний облік за субрахунком 374 ведеться у Журналі-ордері №ЗБ с.-г. за кредитом і Відомості 3.2 за дебетом для кожного дебітора окремо. Це дозволяє забезпечити індивідуальний контроль за кожним випадком претензійного обліку.

У ході фінансово-господарської діяльності торговельних підприємств можуть виникати ситуації, коли підприємству завдаються матеріальні збитки через нестачі, втрати або розкрадання грошових та товарно-матеріальних цінностей. Такі збитки є шкодою в грошовому еквіваленті, завданою протиправними діями працівника або іншої відповідальної особи.

Відшкодування збитків полягає не тільки у компенсації облікової вартості викраденого активу, але й у покритті витрат на його повне відновлення. Якщо сума відшкодування перевищує облікову вартість активу, ця різниця, згідно з чинним законодавством, має бути перерахована до бюджету. Ми вважаємо, що такий підхід може бути вдосконалений, оскільки доцільніше було б зараховувати ці кошти до

інших операційних доходів підприємства. Це дозволило б спрямувати отримані суми на покриття витрат, пов'язаних з відновленням активів, і тим самим сприяти підвищенню фінансової стійкості підприємства.

Облік розрахунків за відшкодуванням збитків, коли встановлено винну особу, здійснюється на субрахунку 375 «Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків». Важливо зазначити, що включення до суми відшкодування втраченої торговельної надбавки є можливим лише за наявності відповідної умови в договорі про матеріальну відповідальність, яка передбачає це як обов'язок винної особи.

Субрахунок 376 «Розрахунки за позиками членам кредитних спілок» призначений для обліку позик, наданих членам кредитних спілок, і не є актуальним для обліку в сільському господарстві.

Для обліку розрахунків за іншими операціями, що не охоплені попередніми субрахунками рахунку 37 «Розрахунки з різними дебіторами», використовується субрахунок 377 «Розрахунки з іншими дебіторами». На цьому субрахунку відображаються, зокрема, розрахунки за спільною діяльністю (без створення юридичної особи) та розрахунки з працівниками (за винятком заробітної плати та коштів під звіт). Аналітичний облік ведеться індивідуально для кожного дебітора із зазначенням виду заборгованості, дати її виникнення та строків погашення. На субрахунку 377 також фіксуються розрахунки з працівниками за товари, продані в кредит, або за надані позики на житлове будівництво, придбання чи облаштування присадибних ділянок.

Оскільки субрахунок 377 охоплює розрахунки з різними категоріями дебіторів, доцільно запропонувати додаткове групування категорій дебіторів на окремих субрахунках четвертого рівня для забезпечення деталізації аналітичного обліку (рис. Б.3). Такий підхід допоможе підвищити точність та зручність облікових записів, дозволяючи окремо відображати розрахунки з різними типами дебіторів.

Рахунок 64 «Розрахунки за податками і платежами» використовується для обліку інформації про заборгованість перед фінансовими та податковими органами, а також про переоплати податків, зборів та інших бюджетних платежів. У балансі ці дані відображаються в рядку 1135, а за податком на прибуток — у рядку 1136, що дозволяє точно показати зобов'язання підприємства перед бюджетом.

Дебіторська заборгованість за внутрішніми розрахунками, включаючи розрахунки з пов'язаними особами та внутрішньовідомчі розрахунки,

обліковується на субрахунках:

- 682 «Внутрішні розрахунки» — для обліку розрахунків із дочірніми та асоційованими підприємствами;
- 683 «Внутрішньогосподарські розрахунки» — для обліку розрахунків із виробничими підрозділами, що мають окремий баланс.

Ця заборгованість відображається у балансі у додатковому рядку 1145, разом із заборгованістю перед пов'язаними особами, згідно з п. 2.31 розділу II Методичних рекомендацій № 433.

Дебіторська заборгованість, яка відображається як дебетове сальдо на конкретну дату, представляє загальну суму заборгованості перед підприємством і використовується для аналізу ліквідності активів компанії.

Для обліку списаної дебіторської заборгованості застосовується позабалансовий рахунок 071 «Списана дебіторська заборгованість». Цей рахунок призначений для обліку заборгованості, яка була списана, протягом трьох років з моменту списання. Такий підхід дозволяє підприємству відстежувати можливість стягнення цієї заборгованості у разі поліпшення фінансового стану боржника.

Після прийняття рішення про визнання винної особи або закінчення терміну обліку списана дебіторська заборгованість виключається з позабалансового рахунку 071. У сучасній економіці України дебіторська заборгованість виступає одним із значних негативних факторів. Щорічне зростання такої заборгованості між підприємствами призводить до кризи неплатежів, що перешкоджає розвитку ринків і спричиняє дефіцит необхідних коштів для підтримки та розширення діяльності підприємств, негативно впливаючи на економіку країни в цілому.

Дебіторська заборгованість виникає в процесі звичайної операційної діяльності підприємств, які укладають договори купівлі-продажу, що супроводжуються зобов'язаннями, які завершуються розрахунками, а між першим і другим етапами виникає дебіторська заборгованість. Її належний облік сприяє ефективному її погашенню, допомагаючи підприємствам уникати кризових ситуацій.

Проблеми обліку дебіторської заборгованості, особливо сумнівної та безнадійної, досліджували такі вчені, як Г. Нашкерська, В. Сопко, В. Завгородній, Ф. Бутинець, О. Олійник та ін. Відповідно до п. 4 П(С)БО 10 [47], поточна дебіторська заборгованість визначається як заборгованість, що виникає у межах

нормального операційного циклу або підлягає погашенню протягом 12 місяців. Якщо виникають сумніви щодо її погашення, вона класифікується як сумнівна.

Сумнівна дебіторська заборгованість виникає, коли строки розрахунків за заборгованістю за товари, роботи чи послуги порушуються, що призводить до невпевненості в її погашенні. В Україні стандартний термін погашення дебіторської заборгованості становить 30 днів після відвантаження продукції. Якщо за цей період заборгованість не погашена, підприємство може створити резерв сумнівних боргів для покриття можливих втрат.

Процедура створення резерву сумнівних боргів передбачає участь керівництва, а також юридичної, бухгалтерської та збутової служб і затверджується керівником. У рішенні зазначаються дата, причини виникнення заборгованості, строк її погашення та інформація про юридичні заходи щодо її стягнення.

Експерти пропонують нараховувати резерв сумнівних боргів протягом всього облікового періоду, але зазвичай підприємства здійснюють розрахунок резерву перед складанням фінансової звітності. Методи нарахування резерву сумнівних боргів, що передбачені П(С)БО 10, включають:

1. Метод абсолютної суми сумнівної заборгованості — найпростіший метод, який передбачає аналіз дебіторської заборгованості на дату звітності, щоб визначити сумнівну заборгованість. Цей метод часто використовується підприємствами з невеликою кількістю дебіторів, коли інформація про платоспроможність боржників достатня.

2. Метод коефіцієнта сумнівності, який може бути застосований підприємствами з великою кількістю дебіторів. Згідно з П(С)БО 10, коефіцієнт сумнівності може бути розрахований за трьома методами:

- Метод питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході підприємства: для розрахунку використовується відношення безнадійної заборгованості до суми чистого доходу за минулі періоди, що потім застосовується до поточного чистого доходу для визначення резерву.
- Класифікація дебіторської заборгованості за строками непогашення: заборгованість групується за строками непогашення, а для кожної групи обчислюється коефіцієнт сумнівності на основі даних про безнадійні борги минулих періодів. Формула для розрахунку:

$K = \frac{\text{Безнадійна заборгованість за обраний період}}{\text{Дебіторська заборгованість на дату балансу у відповідному}}$

- Метод середньої питомої ваги списаної заборгованості: цей підхід передбачає визначення середньої питомої ваги списаної заборгованості у загальній сумі дебіторської заборгованості на початок звітної періоду за попередні 3-5 років.

Ознаки сумнівної заборгованості включають:

- наближення терміну позовної давності (менше 12 місяців);
- неможливість знайти боржника за вказаними адресами;
- публікація інформації про ліквідацію або банкрутство дебітора;
- тривала заборгованість перед бюджетом, коли майно перебуває у податковій заставі.

Такі дані накопичуються на підприємстві, проте вони не є достатньою підставою для списання заборгованості як безнадійної.

Метод абсолютної суми сумнівної заборгованості документується через бухгалтерську довідку, тоді як метод коефіцієнта сумнівності потребує більше часу, але є доцільним для підприємств із великою кількістю дебіторів, де рівень сумнівної заборгованості може бути значно вищим.

Детальний розгляд методів формування резерву сумнівних боргів:

1. Метод питомої ваги безнадійних боргів у чистих доходах:
  - Підприємство аналізує минулі періоди, визначає суму безнадійної заборгованості та розраховує її відношення до чистого доходу за ці періоди. Отриманий коефіцієнт застосовується до поточного чистого доходу, щоб оцінити суму необхідного резерву сумнівних боргів на поточний період. Цей метод дозволяє врахувати історичні втрати за боргами і застосувати їх до поточного періоду, що є особливо ефективним для підприємств із стабільним доходом та структурою дебіторської заборгованості.
2. Класифікація дебіторської заборгованості за строками непогашення:
  - Підприємство класифікує дебіторську заборгованість на групи відповідно до строків непогашення (наприклад, до 30 днів, 30-60 днів, понад

60 днів). Для кожної групи розраховується коефіцієнт сумнівності на основі статистичних даних за попередні періоди. Це дає можливість визначити очікуваний резерв для кожної групи заборгованості. Метод ефективний для підприємств із різними типами дебіторів та варіабельною тривалістю погашення заборгованості.

3. Метод середньої питомої ваги списаної заборгованості:

– Підприємство розраховує середню питому вагу списаної безнадійної заборгованості у загальній сумі дебіторської заборгованості за минулі 3-5 років. Цей метод допомагає оцінити очікувані втрати від сумнівних боргів на основі середньої тенденції списання заборгованості, що робить його універсальним для різних періодів обліку.

КП «Тернопільміськтеплокомуненерго», яке займається наданням послуг, має значну кількість дебіторів. Для мінімізації ризиків неповернення дебіторської заборгованості підприємство вирішило застосувати другий метод — класифікацію дебіторської заборгованості за строками непогашення з урахуванням питомої ваги безнадійних боргів у загальній сумі дебіторської заборгованості за останні три роки.

Розрахунок резерву сумнівних боргів (РСБ) для КП «Тернопільміськтеплокомуненерго» включає наступні етапи:

- Обраний часовий інтервал для аналізу сумнівної заборгованості (три роки) визначається обліковою політикою підприємства, як і періодичність оцінки резерву.
- Якщо, наприклад, чистий дохід підприємства від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг за 2023 рік становив 33,883 тис. грн, а коефіцієнт сумнівності дебіторської заборгованості було встановлено на рівні 0,073215, то обсяг необхідного резерву сумнівних боргів складе:

$$\text{РСБ} = \text{Чистий дохід} \times \text{Коефіцієнт сумнівності}$$

$$\text{РСБ} = 595050 \text{ тис. грн} \times 0,073215 = 43566,58 \text{ тис. грн}$$

Таким чином, 43566,58 тис. грн від чистого доходу буде зарезервовано для покриття потенційних втрат за сумнівними боргами.

Отриманий резерв у розмірі 43566,58 тис. грн буде використаний для покриття можливих втрат від безнадійної дебіторської заборгованості протягом звітного періоду. Якщо в процесі діяльності виникає заборгованість, яка стає безнадійною, її списання здійснюється за рахунок створеного резерву. Проте, якщо

резерву не вистачає, решта суми списується на інші операційні витрати.

Ключові моменти:

1. Безнадійна заборгованість — це не тільки заборгованість із простроченим терміном позовної давності, але й заборгованість, щодо якої є впевненість у її неповерненні, наприклад, у разі ліквідації боржника.

2. Фіксований резерв: Резерв не коригується протягом звітного періоду. Збільшення резерву на додаткові суми протягом року не передбачено.

3. Повернення боргу: Якщо заборгованість, списана за рахунок резерву, пізніше буде повернена боржником, ця сума зараховується як інші операційні доходи.

Облік резерву сумнівних боргів:

- Кредит рахунку 38 — для створення резерву сумнівних боргів.
- Дебет рахунку 38 — для списання безнадійної заборгованості або повернення боргу боржником.

Пропозиції для КП «Тернопільміськтеплокомуненерго»:

1. Внести зміни до Наказу про облікову політику підприємства, щоб офіційно закріпити методи обліку резерву.

2. Передбачити створення резерву сумнівних боргів за методом коефіцієнта сумнівності, який дозволяє враховувати історичні дані та знижує ризик від безнадійної заборгованості.

3. Встановити період аналізу для визначення коефіцієнта сумнівності на рівні трьох років, що дозволяє використовувати більш стабільні дані для прогнозування можливих втрат.

Таблиця Б.5 демонструє, що резерв сумнівних боргів нараховується виключно на заборгованість, яка обліковується на рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками». Заборгованість на рахунку 37 «Розрахунки з різними дебіторами» не підлягає нарахуванню резерву, оскільки вона має інший характер і рівень ризику. У разі, коли невпевненість у погашенні заборгованості перетворюється на впевненість у її неповерненні або закінчується термін позовної давності, така заборгованість стає безнадійною і переходить у відповідну категорію для списання.

В українському законодавстві поняття «безнадійна дебіторська заборгованість» має різні визначення згідно з П(С)БО (Положенням (стандартом)

бухгалтерського обліку) та Податковим кодексом України (ПКУ). Незважаючи на різні формулювання, суть залишається однаковою: безнадійна заборгованість — це заборгованість, яку не очікується погасити. Згідно з п. 4 П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», безнадійна заборгованість визначається як поточна заборгованість, у погашенні якої є впевненість, що вона не буде повернена або коли минув строк позовної давності.

Ознаки безнадійної заборгованості за Податковим кодексом України включають:

- Закінчення строку позовної давності.
- Прострочена заборгованість, яка не була погашена через відсутність достатнього майна у фізичної особи після примусового стягнення.
- Визнання банкрутства або ліквідація суб'єкта господарювання.
- Недостатність коштів після реалізації заставленого майна.
- Форс-мажорні обставини, підтверджені документально.
- Заборгованість померлих або недієздатних осіб, а також осіб, визнаних померлими або засуджених до позбавлення волі.

На основі цих критеріїв, безнадійна заборгованість може бути класифікована за рівнем ймовірності її непогашення, зокрема:

1. Заборгованість, прострочена понад два роки, щодо якої не проводиться претензійна робота.
2. Заборгованість, по якій ведеться претензійна робота, але з великою ймовірністю непогашення.
3. Інші види заборгованості, для яких існує відносно низька ймовірність непогашення.

Облік безнадійної заборгованості ведеться на позабалансовому рахунку 071 «Списана дебіторська заборгованість», що дозволяє спостерігати за можливістю її стягнення, якщо поліпшується фінансовий стан боржника. Підприємство самостійно встановлює термін обліку на цьому рахунку, проте він не може бути меншим за три роки.

Списання безнадійної заборгованості повинно супроводжуватися документальними підтвердженнями, а рішення ухвалюється керівником підприємства.

Основні критерії для списання безнадійної заборгованості включають:

1. Закінчення строку позовної давності.
2. Ліквідація підприємства-боржника або визнання його банкрутом.
3. Неможливість стягнення заборгованості після використання всіх юридичних засобів.

Підприємствам рекомендується створювати резерви сумнівних боргів для покриття втрат від потенційно непогашеної дебіторської заборгованості. Проте деякі підприємства уникають створення резервів, щоб зберегти оборотні кошти.

Податковий облік безнадійної дебіторської заборгованості регулюється ПКУ і відрізняється від вимог, зазначених у П(С)БО 10. Відповідно до ст. 139 ПКУ, формування резервів сумнівних боргів також відіграє важливу роль. Згідно з пп. 139.2.1 ПКУ, фінансовий результат до оподаткування збільшується на суму витрат, спрямованих на формування резерву сумнівних боргів, розрахованого за національними П(С)БО або МСФЗ. Це правило стосується також витрат на списання дебіторської заборгованості, яка не відповідає ознакам, визначеним у пп. 14.1.11 ПКУ, і яка списується понад сформований резерв.

Таким чином, формування резервів сумнівних боргів допомагає підприємствам управляти ризиками неплатежів та узгоджувати облік з вимогами ПКУ, але для цього необхідно правильно дотримуватися процедур та вимог, визначених обліковою політикою підприємства.

Відповідно до пп. 139.2.2 Податкового кодексу України (ПКУ), фінансовий результат до оподаткування може бути зменшений на суму зменшення резерву сумнівних боргів, на яку він був раніше збільшений відповідно до національних стандартів бухгалтерського обліку або МСФЗ. Це означає, що нарахування резерву сумнівних боргів, хоча й відображається як витрати за бухгалтерськими стандартами, фактично не впливає на початково визначений фінансовий результат для цілей оподаткування, оскільки компенсується у податковому обліку.

Таким чином:

- Витрати на створення резерву сумнівних боргів враховуються для визначення об'єкта оподаткування лише тоді, коли списана заборгованість відповідає критеріям безнадійної заборгованості, визначеним у пп. 14.1.11 ПКУ.
- Якщо заборгованість не відповідає зазначеним ознакам, її сума не враховується як витрати в податковому обліку, що призводить до збільшення об'єкта оподаткування.

Отже, правила податкового обліку для безнадійної дебіторської заборгованості базуються на нормах бухгалтерського обліку, зокрема на П(С)БО 10. Це означає, що, коли безнадійна заборгованість відповідає вимогам ПКУ, її сума може бути врахована у податкових витратах — як через створення резерву сумнівних боргів, так і через списання.

Інші види безнадійної заборгованості, які не відповідають визначеним критеріям, відображаються на субрахунку 944 «Сумнівні та безнадійні борги» і включаються до складу інших операційних витрат.

Своєчасне відображення безнадійної заборгованості у фінансових звітах є важливою умовою для коректного обліку. Однак, навіть за належної організації облікового процесу можуть виникати помилки, особливо якщо підприємство не має достатньої юридичної підтримки для врегулювання питань щодо простроченої заборгованості та претензійної роботи з боржниками. Це підкреслює необхідність комплексного підходу до управління дебіторською заборгованістю, що включає як фінансовий, так і юридичний супровід.

Висновки до розділу 2

1. Організація обліку дебіторської заборгованості є важливою для ефективної роботи підприємства, оскільки включає систему документообігу, розподіл обов'язків і визначення облікової політики для запобігання виникненню простроченої або безнадійної заборгованості.
2. Облікова політика регулює визнання, оцінку та відображення заборгованості, включаючи положення про види заборгованості, резерви під сумнівні борги та порядок списання, що сприяє точності фінансових даних і стабільності підприємства.
3. Коректний первинний облік, що включає оформлення та передачу документів до бухгалтерії, забезпечує своєчасне відображення операцій, а встановлений графік документообігу полегшує контроль за фінансовими процесами.
4. Системи аналітичного обліку дають змогу отримувати актуальні дані про стан заборгованості, що полегшує контроль строків погашення, аналіз боргів і прийняття рішень щодо стягнення чи резервування.
5. Розподіл заборгованості на поточну та довгострокову допомагає підприємству оцінити ліквідність активів та ефективно управляти грошовими потоками, сприяючи кращому розумінню фінансових ресурсів.

6. Формування резервів під сумнівні борги є важливим для зниження ризиків неплатоспроможності, що забезпечує фінансову стабільність, а різні методи розрахунку резерву дозволяють обрати оптимальний підхід.
7. Управління дебіторською заборгованістю підвищує ліквідність, знижує ризик прострочених боргів і сприяє фінансовій стійкості, забезпечуючи підприємству додаткові кошти для інвестицій, розвитку і підвищення прибутковості.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ І ОПТИМІЗАЦІЯ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

3.1. Організація та методика аналізу дебіторської заборгованості

Досвід економічного розвитку передових країн світу довів, що успішне функціонування підприємств неможливе без ефективної системи управління дебіторською заборгованістю. Відсутність контролю над цією заборгованістю може негативно впливати на фінансові показники компанії, зокрема на обсяги грошових коштів, платіжні потоки та швидкість обігу коштів. Зростання дебіторської заборгованості у структурі поточних активів може свідчити про ризики, пов'язані з непродуманою кредитною політикою щодо клієнтів або зниженням їхньої платоспроможності. У таких випадках доцільно скоротити обсяги поставок у кредит, що допоможе зменшити дебіторську заборгованість і стабілізувати фінансовий стан.

Невчасне погашення дебіторської заборгованості може призвести до обмеження обігових коштів підприємства, що негативно позначається на його здатності здійснювати оперативні фінансові операції. Саме тому для керівництва підприємства є надзвичайно важливим регулярний аналіз дебіторської заборгованості. В Україні ця проблема є актуальною для підприємств різних галузей, оскільки результати такого аналізу можуть безпосередньо впливати на фінансовий стан, конкурентні переваги, швидкість обороту коштів і структуру активів. Своєчасний та якісний аналіз здатен оптимізувати обсяги дебіторської заборгованості, що стає особливо актуальним в умовах інфляції, коли залучення коштів у довгостроковий обіг стає менш вигідним.

Недотримання договірних умов, несвоєчасне виставлення претензій та інші недоліки у взаєморозрахунках з контрагентами можуть спричинити зростання дебіторської заборгованості, що своєю чергою погіршує фінансову стабільність підприємства. Адже дебіторська заборгованість — це фактичне вилучення коштів з обігу, що знижує фінансову активність і ліквідність. Тому аналіз дебіторської заборгованості є важливою складовою для визначення подальших управлінських рішень, спрямованих на покращення фінансових показників компанії.

Аналіз дебіторської заборгованості дає змогу підприємству оцінити якість взаємовідносин з клієнтами, виявити ризики неплатежів та визначити обсяги і

строки погашення заборгованості. Такий аналіз є основою для розробки ефективної стратегії управління фінансовими ресурсами компанії, планування діяльності та оптимізації обігових коштів.

Основними напрямками аналізу дебіторської заборгованості є:

- Визначення частки дебіторської заборгованості у складі оборотних активів, що дозволяє оцінити її вплив на ліквідність підприємства.
- Аналіз структури заборгованості, зокрема розподіл за строками погашення на поточну та довгострокову.
- Оцінка оборотності та середнього строку погашення заборгованості.
- Виявлення факторів, що впливають на збільшення або зменшення цього показника.
- Оцінка частки сумнівної та безнадійної заборгованості у складі дебіторської заборгованості.
- Порівняння дебіторської заборгованості із зобов'язаннями підприємства перед кредиторами.

Для досягнення глибокого розуміння стану дебіторської заборгованості підприємству доцільно оцінювати її структурні компоненти. Ефективною є організаційно-економічна модель аналізу, що враховує структурний розподіл, відхилення та динаміку змін у складі дебіторської заборгованості за певний період.

Організаційно-економічна модель аналізу дебіторської заборгованості підприємства охоплює визначення мети, завдань, об'єктів та суб'єктів аналізу, а також інформаційного забезпечення та ключових показників. Мета аналізу полягає у всебічному вивченні операцій із дебіторами, включаючи перевірку їх повноти, точності та своєчасності, а також оцінку якості дебіторської заборгованості через основні та додаткові показники. Аналіз також допомагає виявити чинники, що спричиняють зміни у заборгованості, і визначити причини їх виникнення. Основними завданнями є: визначення розміру, структури та динаміки короткострокової дебіторської заборгованості за різними типами боргів, вивчення тимчасової структури виникнення заборгованості та аналіз обсягів сумнівних боргів.

Об'єктами аналізу є ключові показники фінансового стану підприємства, зокрема ліквідність, платоспроможність, фінансова стійкість, рентабельність та загальна ефективність діяльності. До суб'єктів аналізу належать внутрішні органи

підприємства, такі як бухгалтерська, фінансова та економічна служби, а також керівники структурних підрозділів, власники та зовнішні користувачі інформації. Джерелами інформаційного забезпечення виступають зовнішні та внутрішні дані, нормативно-довідкова і облікова інформація, що створює основу для повного та точного аналізу.

Система економічних показників, що застосовується у цьому аналізі, охоплює як абсолютні й відносні значення, так і структуру та динаміку поточної дебіторської заборгованості. На основі цих даних визначаються обсяги поточної заборгованості для проведення подальших досліджень. Завершальним етапом є узагальнення результатів, яке включає систематизацію інформації, фіксацію висновків та оцінку поточного стану заборгованості. На основі цього аналізу розробляються управлінські рішення, спрямовані на посилення контролю за дебіторською заборгованістю. Рекомендації включають створення спеціальних підрозділів для контролю заборгованості, розробку схем погашення боргу, зміцнення платіжної дисципліни, запобігання накопиченню нових боргів та створення плану реструктуризації заборгованості, що дозволить підприємству ефективно керувати своїми фінансовими ресурсами та уникати ризиків, пов'язаних із неповерненням коштів.

Результативність такої моделі забезпечується дотриманням принципів:

- Повнота – всебічний аналіз усіх елементів дебіторської заборгованості.
- Достовірність – точне відображення реального фінансового стану компанії.
- Оперативність – можливість швидкого реагування на виявлені проблеми.
- Етапність – структурований підхід до проведення аналізу.
- Динамічність – здатність враховувати зміни в показниках у часовому розрізі.
- Безперервність – регулярне здійснення аналізу для актуалізації даних.
- Збалансованість – досягнення узгодженості між управлінськими та обліковими процесами.

Ці принципи є базовими для забезпечення стабільного фінансового стану підприємства. Вони дозволяють підприємству вчасно визначати можливі ризики, приймати обґрунтовані управлінські рішення та ефективніше розпоряджатися своїми обіговими коштами.

Аналіз дебіторської заборгованості підприємств включає п'ять основних етапів, які тісно взаємопов'язані між собою та доповнюють один. Першим етапом є

чітке визначення об'єкта, цілей і завдань аналізу. У даному випадку об'єктом виступає дебіторська заборгованість підприємства. Основною метою цього аналізу є оцінка повноти, своєчасності та правильності проведених операцій із дебіторами, а також дослідження якості дебіторської заборгованості за допомогою комплексних показників і деталізованих субпоказників. Крім того, аналіз покликаний визначити ключові фактори, що впливають на зміни у дебіторській заборгованості, та виявити причини цих змін [35].

Другий етап аналізу дебіторської заборгованості передбачає збір та обробку необхідних інформаційних джерел. Основними джерелами є фінансова звітність підприємства, а для детального внутрішнього аналізу можуть використовуватися аналітичні реєстри обліку.

Третій етап комплексного аналізу є одним із найбільш трудомістких і об'ємних, оскільки існує багато методів дослідження дебіторської заборгованості. На основі бухгалтерської звітності (форми 1 та 2) можна визначити низку показників, що відображають стан заборгованості. Ці показники дозволяють оцінити структуру, динаміку та ефективність управління дебіторською заборгованістю.

Четвертий етап полягає у систематизації та узагальненні отриманих результатів, що дає змогу сформулювати висновки щодо поточного стану дебіторської заборгованості та її впливу на фінансовий стан підприємства.

На завершальному, п'ятому етапі, приймаються управлінські рішення, спрямовані на покращення ефективності діяльності та зменшення ризиків, пов'язаних із неповерненням боргів. Під час ухвалення рішень важливо враховувати всі фактори, які впливають на виникнення дебіторської заборгованості, щоб забезпечити її оптимальне управління. Аналіз заборгованості починається з горизонтального та вертикального аналізу, який визначає вагу різних компонентів дебіторської заборгованості та її частку в структурі оборотних активів і загального балансу.

Скорочення обсягів дебіторської заборгованості не можна однозначно вважати позитивним або негативним фактором у діяльності підприємства, оскільки воно може відбуватись із різних причин. З одного боку, зменшення заборгованості може бути наслідком скорочення періоду погашення (підвищення оборотності заборгованості) [37].

З іншого боку, зменшення обсягів дебіторської заборгованості може сигналізувати про проблеми у діяльності підприємства, якщо воно зумовлене зниженням обсягів реалізації. Збільшення частки дебіторської заборгованості в оборотних активах, навпаки, може свідчити про недоліки в кредитній політиці, значні обсяги продажів у кредит або проблеми з платоспроможністю дебіторів.

Зростання або зменшення обсягів дебіторської заборгованості не завжди можна вважати однозначно позитивним чи негативним фактором у діяльності підприємства без попереднього комплексного аналізу. Деякі компанії свідомо не форсують процес повернення боргів, з огляду на перспективу подальшої співпраці з контрагентами. Проте в умовах економічної нестабільності такий підхід може бути ризикованим, оскільки партнери можуть надавати пріоритет іншим зобов'язанням, залишаючи розрахунки з підприємством на другому плані. Якщо розрахункова дисципліна порушується, це може призвести до зростання обсягів дебіторської заборгованості та погіршення фінансового стану компанії.

Для підвищення ефективності кредитної політики підприємства важливо враховувати специфіку операцій з дебіторською заборгованістю. Управлінцям слід знайти баланс між можливими ризиками та перспективними прибутками, оскільки продажі в кредит не лише сприяють збільшенню обсягів реалізації, а й можуть створювати додаткові витрати.

Неврахування впливу кредитної політики на майбутні фінансові результати може призвести до проблем, таких як: безнадійна дебіторська заборгованість через неповернення кредитів, додаткові адміністративні витрати, пов'язані з кредитуванням, та втрачені можливості для інвестицій.

У процесі аналізу важливо дослідити динаміку дебіторської заборгованості підприємства. Для прикладу, розглянемо дебіторську та кредиторську заборгованість КП «Тернопільміськтеплокомуненерго» за період 2021–2023 років. Дані для аналізу надані у фінансовій звітності підприємства за відповідні роки (Додатки В, Г, Д).

Аналіз динаміки дебіторської заборгованості КП «Тернопільміськтеплокомуненерго» за період 2021–2023 років демонструє наступні зміни:

1. Загальний рівень дебіторської заборгованості: Загальна дебіторська заборгованість знизилася на 21 547,0 тис. грн (10,3%), із 210 048,0 тис. грн у 2021

році до 188 501,0 тис. грн у 2023 році. Темп зростання склав 89,7%, що вказує на зменшення загальної заборгованості за період.

2. Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги: Цей вид заборгованості зріс на 15,2% (на 21 654,0 тис. грн), досягнувши 164 322,0 тис. грн у 2023 році. Це свідчить про зростання непогашених зобов'язань клієнтів за продукцію та послуги підприємства, що може вказувати на проблеми із своєчасним погашенням таких боргів.

3. Дебіторська заборгованість за виданими авансами: Значне зростання цього показника (на 193,1%, або 2 640,0 тис. грн) із 1 367,0 тис. грн у 2021 році до 4 007,0 тис. грн у 2023 році може свідчити про збільшення авансів, виданих підприємством. Це може впливати на ліквідність, оскільки кошти, видані наперед, могли бути спрямовані на інші операційні потреби.

4. Дебіторська заборгованість з бюджетом: У 2023 році цей вид заборгованості значно скоротився на 50 860,0 тис. грн (з 65 255,0 тис. грн у 2021 році до 14 395,0 тис. грн у 2023 році), що становить зниження на 77,9%. Це може свідчити про зменшення податкових чи бюджетних боргів підприємства, що є позитивною тенденцією.

5. Інша поточна дебіторська заборгованість: Значне зростання на 5 019,0 тис. грн (на 662,1%) з 758,0 тис. грн у 2021 році до 5 777,0 тис. грн у 2023 році свідчить про суттєве збільшення поточної заборгованості, не пов'язаної з основними операціями підприємства.

Загальне зниження дебіторської заборгованості може вказувати на певні позитивні зрушення у фінансовій дисципліні підприємства. Однак зростання заборгованості за продукцію та виданими авансами, а також різке збільшення інших поточних зобов'язань свідчить про необхідність посилення контролю за дебіторами, щоб знизити ризики неповернення боргів і підвищити фінансову стабільність.

У процесі аналізу дебіторської заборгованості особливо важливо звернути увагу на її структуру (див. табл. 3.2). Зокрема, особливий інтерес становить стаття «Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги», оскільки вона часто займає найбільшу частку в загальному обсязі заборгованості. Показник питомої ваги дебіторської заборгованості дозволяє визначити, яка частина оборотних активів підприємства спрямована на розрахунки з дебіторами, що

безпосередньо впливає на ліквідність і фінансову стійкість підприємства.

Таблиця 3.1

Аналіз динаміки дебіторської заборгованості КП
«Тернопільміськтеплокомуненерго» за 2021-2023 рр.

Показники	Роки			Абсолютне відхилення 2023 до 2021	Темп зростання 2023 до 2021, %
	2021	2022	2023		
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги, тис. грн	142 668,0	156 099,0	164 322,0	21 654,0	115,2%
Дебіторська заборгованість за виданими авансами, тис. грн	1 367,0	6 188,0	4 007,0	2 640,0	293,1%
Дебіторська заборгованість з бюджетом, тис. грн	65 255,0	59 039,0	14 395,0	- 50 860,0	22,1%
Інша поточна дебіторська Заборгованість, тис. грн	758,0	1 757,0	5 777,0	5 019,0	762,1%
Усього	210 048,0	223 083,0	188 501,0	- 21 547,0	89,7%

Аналіз структури дебіторської заборгованості КП «Тернопільміськтеплокомуненерго» за 2021–2023 роки вказує на такі зміни:

1. Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги: Питома вага цього виду заборгованості значно змінилася протягом аналізованого періоду. У 2021 році вона становила 94,6%, потім знизилася до 68,9% у 2022 році (зменшення на 25,7%), а в 2023 році знову зросла до 93,6% (збільшення на 24,7%). Це свідчить про те, що більша частина дебіторської заборгованості знову зосереджена в основних операціях, пов'язаних із продукцією та послугами підприємства.
2. Дебіторська заборгованість за виданими авансами: Протягом аналізованого періоду спостерігається поступове зростання питомої ваги заборгованості за авансами — з 67,9% у 2021 році до 87,2% у 2023 році. Зміна на 2,1% у 2022 році та 17,2% у 2023 році свідчить про те, що все більша частка ресурсів підприємства

перебуває в авансових платежах, що може створювати ризики для оборотності коштів.

3. Дебіторська заборгованість з бюджетом: Цей вид заборгованості залишався невеликою часткою у структурі загальної заборгованості, проте питома вага зросла з 0,7% у 2021 році до 2,8% у 2022 році (збільшення на 2,1%). У 2023 році спостерігається незначне зниження на 0,6%, і питома вага становить 2,1%. Це свідчить про певні зміни в розрахунках із бюджетом, хоча їхній вплив на загальну структуру невеликий.
4. Інша поточна дебіторська заборгованість: Частка цього виду заборгованості значно зросла в 2022 році — з 5,4% у 2021 році до 31,1% (збільшення на 25,7%). Однак у 2023 році вона знову знизилася до 6,4% (зменшення на 24,7%). Така волатильність може вказувати на непостійність у розрахунках із контрагентами за неосновними видами діяльності.

Структура дебіторської заборгованості підприємства демонструє значні коливання протягом аналізованого періоду. Зростання частки заборгованості за продукцію та послуги в 2023 році вказує на повернення до основної діяльності як основного джерела дебіторської заборгованості. Водночас постійне зростання авансових платежів може знижувати ліквідність підприємства, оскільки кошти використовуються наперед.

Таблиця 3.2

Аналіз структури дебіторської заборгованості КП
«Тернопільміськтеплокомуненерго» за 2021-2023 рр.

Показники	Питома вага у розрізі заборгованості, %			Зміна структури	
	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2022 р. до 2021 р.	2023 р. до 2022 р.
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	94,6%	68,9%	93,6%	-25,7%	+24,7%
Дебіторська заборгованість за виданими авансами, тис. грн	67,9%	70,0%	87,2%	2,1%	17,2%
Дебіторська заборгованість з бюджетом, тис. грн	0,7%	2,8%	2,1%	2,1%	-0,6%
Інша поточна дебіторська заборгованість	5,4%	31,1%	6,4%	+25,7%	-24,7%
Усього	100,0%	100,0%	100,0%	-	-

Для ефективного управління підприємством важливо проводити не лише кількісний, а й якісний аналіз показників. Основною метою якісного аналізу є ідентифікація видів продукції, які формують найбільшу дебіторську заборгованість, а також тих, за якими вона виникає найчастіше. У таблиці 3.3 представлена система показників для оцінки стану та якості дебіторської заборгованості. Проведення аналізу на основі цих коефіцієнтів дозволить оцінити стан дебіторської заборгованості за обраний період та визначити основні завдання для ефективної політики управління.

Застосовуючи систему коефіцієнтів із таблиці 3.3, доцільно провести глибокий якісний аналіз, звертаючи увагу на прострочену та безнадійну заборгованість. Важливо також виявити ті види продукції, товарів, робіт або послуг, за якими формується найбільша частка дебіторської заборгованості, що дозволить визначити найбільш перспективних клієнтів та оптимізувати стратегію взаємодії з ними.

Дані для розрахунку показників та їх аналіз наведено в таблиці 3.4.

Аналізуючи якісні показники дебіторської заборгованості КП «Тернопільміськтеплокомуненерго» за 2021–2023 роки, можна зробити такі висновки:

1. Чистий дохід від реалізації продукції: Протягом періоду 2021–2023 років чистий дохід підприємства зріс на 22 127 тис. грн (3,86%), що свідчить про загальне зростання обсягів реалізації. Це може бути позитивним фактором, оскільки свідчить про стабільність операційної діяльності підприємства.
2. Загальна дебіторська заборгованість: У 2023 році загальний обсяг дебіторської заборгованості зменшився на 21 547 тис. грн (10,26%) порівняно з 2021 роком. Це може вказувати на ефективніші заходи з контролю заборгованості або на зменшення обсягу кредитів, наданих підприємством своїм клієнтам.
3. Оборотні активи: Загальний обсяг оборотних активів зріс лише на 3 164 тис. грн (0,9%), що свідчить про стабільність структури активів підприємства.
4. Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості: У 2023 році коефіцієнт оборотності зріс на 15,73%, досягнувши значення 3,16. Це свідчить про швидший обіг дебіторської заборгованості та вказує на поліпшення ефективності кредитної політики підприємства.

5. Тривалість періоду погашення: За три роки тривалість періоду погашення дебіторської заборгованості зменшилася з 132,67 до 114,04 днів, що становить зниження на 13,6%. Скорочення цього показника є позитивною зміною, оскільки зменшення тривалості періоду погашення знижує ризик неповернення боргів.
6. Питома вага дебіторської заборгованості в оборотних активах: Цей показник знизився з 60% у 2021 році до 53,3% у 2023 році, що становить зменшення на 11,06%. Це свідчить про підвищення мобільності активів підприємства та їх більш ефективне використання, що знижує ризик ліквідності.

Таблиця 3.3

Система показників для проведення якісного аналізу дебіторської заборгованості на підприємстві

Показник	Одиниця виміру	Формула розрахунку	Умовні позначення	Економічний зміст
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (Кодз)	кількість оборотів, швидкість обороту, (рази)	$\text{Кодз} = \frac{\text{ЧДр}}{\text{Дз}}$	ЧДр – чистий дохід від реалізації продукції; Дз – дебіторська заборгованість (середня за аналізований період)	Цей показник є індикатором ефективності управління кредитами, наданими підприємством. Він демонструє, скільки разів за аналізований період середній залишок дебіторської заборгованості покривається надходженнями від реалізації. Це дозволяє оцінити, чи підприємство збільшує або зменшує обсяг комерційного кредиту, що впливає на його платоспроможність та фінансову гнучкість.
Тривалість періоду погашення дебіторської заборгованості (Тпдз)	Кількість днів	$\text{Тпдз} = \frac{\text{Т}}{\text{Кодз}}$	Т – звітний період у днях (360,90,30); Кодз – коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості.	Цей показник обчислює середню кількість днів, необхідних компанії для отримання оплати за надані роботи або послуги. Чим довший період погашення, тим вищий ризик невчасного або неповного повернення боргу, що може негативно вплинути на фінансову стійкість підприємства.
Питома вага дебіторської заборгованості в загальному	%	$\frac{\text{ПВдз}}{\text{Дз/ОА}} * 100\%$	Дз – дебіторська заборгованість (середня)	Цей показник відображає частку дебіторської заборгованості в загальному обсязі оборотних активів

обсязі оборотних активів (ПВДз)			за аналізований період); ОА – оборотні активи (середні за аналізований період)	підприємства. Вищий рівень цього показника свідчить про менш мобільну структуру активів, що може знижувати гнучкість підприємства у швидкому залученні коштів для операційної діяльності.
---------------------------------	--	--	---	---

КП «Тернопільміськтеплокомуненерго» продемонструвало покращення якості управління дебіторською заборгованістю протягом аналізованого періоду. Зменшення обсягу дебіторської заборгованості, скорочення періоду її погашення та зростання коефіцієнта оборотності свідчать про ефективніші механізми контролю заборгованості та підвищення ліквідності підприємства.

Таблиця 3.4

Якісний аналіз дебіторської заборгованості КП
«Тернопільміськтеплокомуненерго» за 2021-2023 рр.

Показник	Роки			Абсолютне відхилення, тис. грн	Відносне відхилення, %
	2021	2022	2023		
Чистий дохід від реалізації продукції, тис. грн	572923	605353	595050	22127	3,86%
Дебіторська заборгованість, тис. грн	210 048,00	223 083,00	188 501,00	-21547	-10,26%
Оборотні активи, тис. грн	350258	364714	353422	3164	0,90%
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	2,727581315	2,713577458	3,156747179	0,429166	15,73%
Тривалість періоду погашення, дні	131,9850661	132,6661964	114,0414419	-17,9436	-13,60%
Питома вага в загальному обсязі оборотних активів	60,0%	61,2%	53,3%	-0,06634	-11,06%

Зростання обсягів дебіторської заборгованості та її частки в оборотних активах підприємства може бути обумовлене такими факторами:

- неефективною кредитною політикою щодо покупців,

- збільшенням обсягів реалізації продукції,
- неплатоспроможністю окремих клієнтів.

Тому під час аналізу дебіторської заборгованості важливо виявити конкретні причини утворення кожного виду заборгованості, беручи до уваги особливості діяльності підприємства, сезонні коливання, поточну виробничу ситуацію тощо. Грамотна організація та методика проведення такого аналізу дозволяють підприємству приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо повернення боргів, а також прогнозувати майбутні грошові надходження [35].

3.2. Напрями вирішення проблем аналізу дебіторської заборгованості підприємства для управлінських цілей

Ефективне управління дебіторською заборгованістю в межах корпоративного управління передбачає комплексний підхід, який включає як зовнішній, так і внутрішній аналіз. Цей процес спрямований на виявлення можливостей, ризиків і загроз, а також на оцінку ресурсів і термінів, необхідних для досягнення фінансових цілей підприємства. У рамках цього підходу важливе значення має виявлення середнього розміру дебіторської заборгованості, її частки у фінансових активах, а також визначення оптимальної структури заборгованості за видами й термінами погашення, що забезпечує належний рівень управління оборотними активами підприємства. Така систематизація дозволяє ефективно реалізувати методи та процедури оперативного аналізу, що забезпечують бухгалтерську службу актуальною інформацією про заборгованість для її моніторингу та контролю.

Сьогодні розвиток бухгалтерського обліку значною мірою залежить від комп'ютеризації та автоматизації облікових процесів. Використання комп'ютерної техніки та спеціалізованих програмних комплексів перетворює її на ключовий інструмент для організації облікової системи. Автоматизація робочих місць у бухгалтерії дозволяє значно прискорити обробку даних, підвищити точність операційного обліку та забезпечити інтерактивний режим роботи. Це дає змогу бухгалтерам вносити, коригувати та аналізувати дані в реальному часі, використовуючи можливості зворотного зв'язку для отримання звітів і необхідних облікових документів. Такий підхід виводить облік на новий якісний рівень, знижуючи ризики помилок і полегшуючи процес моніторингу дебіторської заборгованості.

Основним джерелом інформації для оцінки фінансового стану підприємства є його фінансова звітність, що узагальнює дані фінансового обліку. Інформація про дебіторську заборгованість у фінансових звітах надає розгорнуту картину стану розрахунків з контрагентами, слугує базою для економічного та фінансового аналізу й оцінки результативності діяльності компанії. Внутрішній контроль дебіторської заборгованості відіграє важливу роль у забезпеченні достовірності цих даних, оскільки дозволяє вчасно виявити та виправити неточності у звітності, підвищити якість і прозорість інформації щодо розрахункових операцій з клієнтами та контрагентами.

Незважаючи на значущість, внутрішній контроль заборгованості на багатьох вітчизняних підприємствах ще не досяг належного рівня розвитку. Однією з основних проблем є відсутність окремої структури або посадової особи, відповідальної за внутрішній контроль і регулярний аудит дебіторської заборгованості. У зв'язку з цим постає питання створення спеціального відділу або підрозділу, який би зосередив свою діяльність на внутрішньому контролі заборгованості та інших фінансових активів. Водночас, об'єктивна оцінка економічної ефективності такого підрозділу може бути непростю через складність прогнозування економічних результатів.

Крім того, аналіз дебіторської заборгованості має проводитися систематично, оскільки він є важливим інструментом контролю заборгованості та попередження фінансових втрат, особливо в умовах інфляційних ризиків. У періоди економічної нестабільності заморожування власних коштів у вигляді дебіторської заборгованості стає вкрай не вигідним для підприємства, тому важливо постійно моніторити стан заборгованості, своєчасно реагувати на прострочення та вживати заходів для недопущення накопичення заборгованості в майбутньому [50].

Під час дослідження було виявлено ряд проблем, які виникають в обліку та аналізі дебіторської заборгованості на КП «Тернопільміськтеплокомуненерго». До основних із них належать:

- Нечітка інформація щодо строків погашення боргів;
- Відсутність регламентованих положень і методик роботи з простроченою дебіторською заборгованістю;
- Неповна та часто недостатня інформація про зростання витрат, пов'язаних зі збільшенням дебіторської заборгованості;

- Відсутність оцінки фінансового стану боржників і ефективності надання відстрочок на оплату.

Результати аналізу показують, що облік дебіторської заборгованості на підприємстві потребує детального підходу та індивідуальної роботи з кожним контрагентом. Недотримання умов договорів і затримки з виставленням претензій призводять до суттєвого зростання обсягів заборгованості, що негативно позначається на фінансовій стабільності компанії. Ефективне управління дебіторською заборгованістю є ключовою умовою для підтримки стабільної діяльності підприємства та підвищення його фінансових можливостей.

З огляду на результати проведеного аналізу, КП «Тернопільміськтеплокомуненерго» доцільно переглянути підходи до управління дебіторською заборгованістю. Зокрема, важливо здійснити звірку з контрагентами та зосередити увагу на показниках якісного аналізу заборгованості. Необхідно врахувати, що значні обсяги дебіторської заборгованості відволікають фінансові ресурси підприємства та можуть збільшити фінансові витрати через потребу в залученні додаткових кредитних коштів.

Для ефективної роботи підприємства необхідно організувати чіткий облік і регулярний аналіз дебіторської заборгованості. Це забезпечить доступ до правдивої та об'єктивної інформації, що є важливою для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Сучасні дослідники пропонують різні підходи до вирішення проблем обліку через впровадження автоматизованих систем. Застосування технологій автоматизації може практично усунути недоліки, пов'язані з точністю та оперативністю інформації.

Водночас, ефективність автоматизованої інформаційної системи залежить від її орієнтації на користувача. Лише тоді, коли така система враховує потреби користувачів, вона здатна підвищити якість та швидкість прийняття управлінських рішень. В Україні для автоматизації облікових процесів широко використовується програма «1С:Підприємство», яка забезпечує вирішення багатьох завдань бухгалтерії, зокрема облік первинних документів. Впровадження автоматизованої системи обліку допоможе не лише спростити ведення бухгалтерії, але й покращить систему контролю за динамікою бізнесу, своєчасністю операцій та зменшить ризики у процесі управління.

Підсистема «Бухгалтерія», яка охоплює облік таких аспектів, як «Розрахунки з контрагентами» (зокрема, з «Постачальниками», за «Дебіторською заборгованістю», з «Клієнтами»), відіграє ключову роль у відображенні та контролі дебіторської заборгованості підприємства. Ця підсистема забезпечує ведення консолідованого обліку без потреби у попередньому накопиченні або узагальненні інформації, що значно оптимізує діяльність бухгалтера. Серед основних завдань, які виконує підсистема, можна виділити:

1. Реєстрація заборгованості — відображається за допомогою актів про надання послуг, видаткових накладних, авансових звітів тощо.

2. Облік податкових зобов'язань — автоматизована підсистема формує податкові накладні, які легко інтегруються з іншими програмними продуктами, дозволяючи оперативно реєструвати зобов'язання в Єдиному реєстрі податкових накладних.

3. Погашення заборгованості — операції погашення, зокрема на основі банківських виписок, формуються у програмі за допомогою платіжних доручень або касових документів, що спрощує процес контролю за дебіторською заборгованістю.

4. Інвентаризація розрахунків — здійснюється через формування актів звірки, що забезпечує актуалізацію взаєморозрахунків з дебіторами.

5. Коригування заборгованості — через цей інструмент бухгалтер може проводити взаємозаліки, списання безнадійної заборгованості та інші коригування.

6. Формування облікових реєстрів — у вигляді облікових відомостей за синтетичними та аналітичними рахунками щодо дебіторської заборгованості, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і взаєморозрахунків з дебіторами.

Автоматизація обліку дозволяє звести до мінімуму помилки у передачі даних між записами, а також значно зменшує час, необхідний для підготовки документів. В автоматизованих системах ступінь контролю за дебіторською заборгованістю залежить від рівня автоматизації, зокрема від доступності облікових даних і швидкості обробки інформації. Програмне забезпечення, як-от «1С:Підприємство», забезпечує багаторівневу систему аналітичних рахунків, що дозволяє комплексно вести облік поточних зобов'язань, укладати угоди, а також контролювати різні види заборгованості. Це програмне забезпечення автоматизує облік взаєморозрахунків з

контрагентами та підзвітними особами, сприяючи оперативному аналізу дебіторської заборгованості.

Запровадження автоматизації у процес обліку дебіторської заборгованості забезпечує можливість своєчасного збору та аналізу даних, необхідних для управлінських рішень. Водночас автоматизована система вимагає чітко структурованої первинної інформації, що дозволяє бухгалтеру вести облік без зайвого накопичення даних. З огляду на особливості автоматизованої обробки даних, облік стає частиною корпоративного управління. Використання інтегрованих систем для обліку, контролю й аудиту надає можливість не лише вирішувати бухгалтерські завдання, але й підвищити контроль, аналіз і аудит.

Основні принципи комп'ютеризованого бухгалтерського обліку, що підвищують ефективність роботи бухгалтера-аналітика у сфері дебіторської заборгованості, включають:

1. Акумуляція та повторне використання облікових даних.
2. Один синтетичний рахунок для обліку з багатьма аналітичними рахунками.
3. Автоматизоване отримання повідомлень про відхилення від встановлених нормативів.
4. Автоматичне формування облікових записів і звітності на основі наявних облікових даних.

Таким чином, автоматизована підсистема бухгалтерського обліку не лише підвищує точність і оперативність обробки інформації, але й надає керівникам і бухгалтерам необхідні інструменти для стратегічного управління дебіторською заборгованістю, дозволяючи прогнозувати та моделювати управлінські рішення.

Отже, автоматизація управління дебіторською заборгованістю є дієвим інструментом, що дозволяє підвищити конкурентоспроможність підприємства на ринку. Оскільки дебіторська заборгованість часто займає значну частину оборотних активів, вона має суттєвий вплив на фінансовий стан компанії. Аналіз показників, які відображають стан дебіторської заборгованості за попередній період, допомагає підприємству визначити основні завдання політики управління активами та пасивами, що має вирішальне значення в умовах сучасної ринкової кон'юнктури. Варто зазначити, що наявність як дебіторської, так і кредиторської заборгованості створює додаткові ризики та може негативно позначатися на діяльності

підприємств, потребуючи належного контролю та своєчасного аналізу.

Висновки до розділу 3

1. Значення управління дебіторською заборгованістю: Ефективне управління дебіторською заборгованістю має критичне значення для стабільності та розвитку підприємства. Недостатній контроль може призвести до втрати обігових коштів, зниження фінансової активності та збільшення ризику фінансових труднощів.
2. Методика аналізу: Важливою є структурна модель аналізу, яка включає розподіл заборгованості за строками погашення, обсягами та основними характеристиками, що дозволяє ідентифікувати основні ризики і потреби у вдосконаленні кредитної політики.
3. Проблеми в обліку: Виявлені основні проблеми в обліку дебіторської заборгованості, такі як відсутність чітких строків погашення, відсутність належної методики роботи з простроченою заборгованістю, а також недостатній контроль за фінансовим станом боржників.
4. Необхідність автоматизації: Використання автоматизованих систем обліку, таких як «1С:Підприємство», значно підвищує ефективність обліку та дозволяє оперативно формувати звітність і документи, потрібні для аналізу дебіторської заборгованості. Автоматизація сприяє зниженню ризиків помилок і покращує облік взаєморозрахунків із дебіторами.
5. Рекомендації: Рекомендується переглянути кредитну політику підприємства, забезпечити регулярний моніторинг заборгованості, а також створити систему внутрішнього контролю для мінімізації ризиків неплатежів і своєчасного управління дебіторами.
6. Якісний і кількісний аналіз: Окрім кількісних показників, необхідно також оцінювати якість дебіторської заборгованості, виявляючи основні види продукції, за якими найчастіше виникають борги, що допоможе оптимізувати управлінські рішення.

ВИСНОВКИ

1. Дебіторська заборгованість становить значну частину обігових активів підприємства і безпосередньо впливає на його фінансову стійкість, ліквідність і платоспроможність. Ефективне управління цією заборгованістю є важливим для забезпечення сталого функціонування компанії, дозволяючи уникати кризових ситуацій, пов'язаних із недостатністю обігових коштів.
2. Сучасні національні стандарти бухгалтерського обліку, зокрема П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», передбачають чітке розмежування заборгованості на довгострокову та поточну. Це забезпечує можливість більш точної оцінки фінансових можливостей підприємства та полегшує процес управління обіговими активами, дозволяючи раціональніше планувати використання коштів та кредитні ресурси.
3. Основними документами для відображення дебіторської заборгованості є акти приймання-передачі, податкові накладні, рахунки-фактури та інші первинні документи. Вони підтверджують правомірність виникнення боргу та дозволяють контролювати стан розрахунків із контрагентами. Вчасне оформлення і зберігання цих документів є запорукою належного контролю за дебіторами та уникнення правових суперечок.
4. Впровадження чітко регламентованої облікової політики дозволяє підприємству визначити підхід до оцінки, класифікації та відображення заборгованості у фінансовій звітності. Це забезпечує прозорість облікових даних, підвищує точність фінансових показників і дозволяє зменшити ризики прострочень, а також мінімізувати випадки виникнення безнадійних боргів.
5. Одним із ключових методів управління ризиками непогашення є створення резерву під сумнівні борги. Такий резерв дозволяє підприємству заздалегідь підготуватися до можливих втрат від неплатоспроможності дебіторів, забезпечуючи стабільність фінансових результатів. Це також дозволяє відповідати принципу обачності в обліку і уникати раптових фінансових втрат.
6. Використання автоматизованих систем обліку, зокрема «1С:Підприємство», забезпечує оперативне ведення обліку дебіторської заборгованості, полегшує доступ до аналітичних даних та мінімізує людський фактор при опрацюванні інформації. Автоматизація обліку дозволяє підприємству зменшити кількість

помилки у звітності, швидше отримувати необхідні дані та покращувати оперативність у прийнятті управлінських рішень.

7. Зовнішній та внутрішній аналіз дебіторської заборгованості дозволяє оцінити фінансову стійкість підприємства, виявити потенційні ризики та можливості покращення кредитної політики. Завдяки аналізу можна встановити середній розмір заборгованості, її структуру за строками погашення та оцінити частку сумнівних боргів, що дозволяє підприємству своєчасно реагувати на зміни у фінансовій ситуації.
8. Основними труднощами є відсутність чітко визначених строків погашення боргів, брак даних щодо збільшення витрат через зростання дебіторської заборгованості та недостатня оцінка платоспроможності контрагентів. Наявність цих проблем перешкоджає ефективному контролю за заборгованістю і створює ризик накопичення безнадійних боргів, що вимагає термінових заходів щодо вдосконалення політики управління заборгованістю.
9. Аналіз динаміки та структури дебіторської заборгованості дозволяє своєчасно оцінювати якість кредитної політики підприємства та приймати обґрунтовані управлінські рішення. Систематичний моніторинг дозволяє ідентифікувати зростання проблемних боргів, планувати стратегії їх скорочення та забезпечувати стабільну ліквідність підприємства.
10. Ефективне управління дебіторською заборгованістю є важливим елементом фінансової політики, особливо в період економічної нестабільності. Постійний контроль за дебіторами, оптимізація строків погашення боргів і своєчасне списання безнадійних боргів дозволяють підприємству покращувати свої фінансові показники, забезпечувати стабільний розвиток і уникати додаткових витрат, пов'язаних із залученням позикових коштів для підтримки операційної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белова, І. М., Ярощук, О. В. Сучасна парадигма цифрової економіки та її методологія. У: Розвиток цифровізації обліку, оподаткування, аналізу і контролю в управлінні підприємствами : монографія / за ред. Р. Ф. Бруханського, П. Р. Пуцентейла. Тернопіль : ВПЦ «Університетська думка», 2021. С. 24–53.
2. Белова, І., Гомотюк, А., Ярощук, О. Цифрова трансформація територіальних громад України: виклики та перспективи в умовах воєнного стану. Економічний аналіз. 2023. Т. 33, № 4. С. 182–191.
3. Белова, І., Гомотюк, А., Ярощук, О. Цифрова трансформація управлінських та бізнес-процесів в Україні під час воєнного стану. Економічний аналіз. 2024. Т. 34, № 1. С. 42–52.
4. Белозерцев, В. Щодо товарного кредитування та дебіторської заборгованості на підприємстві. Економіст. 2008. № 5. С. 58–61.
5. Білик, М. Д. Фінансовий аналіз : навчальний посібник. Київ, 2005. 592 с.
6. Бланк, І. О. Основи фінансового менеджменту. Київ : Ніка-Центр, 2001. 528 с.
7. Бланк, І. О. Управління активами. Київ : Ніка-Центр, 2008. 720 с.
8. Болгар, Т. М., Кальченко, А. О. Шляхи підвищення ефективності управління активами підприємства. Економіка і суспільство. 2018. Вип. 14. С. 765–771.
9. Бруханський, Р. Ф. Методологія наукових досліджень і викладання облікових дисциплін : навчально-методичний посібник для студентів спеціальності «Облік і оподаткування». Тернопіль : ТНЕУ, 2019. 174 с.
10. Бруханський, Р. Ф. Методологія наукових досліджень. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2022. 208 с.
11. Бруханський, Р. Ф., Пуцентейло, П. Р. Методичні рекомендації до написання кваліфікаційних робіт ОС «Магістр» із спеціальності 071 «Облік і оподаткування» освітньо-професійна програма «Бізнес-аналітика та управління інноваційними системами». Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2022. 28 с.
12. Бруханський, Р., Спільник, І. Бізнес-аналітика vs. бізнес-аналіз: сучасний дискурс, модель професійної компетенції ініціатора позитивних змін. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. 2022. Вип. 1–2. С. 7–21.

- 13.Бутинець, Ф. Ф., Герасимович, А. М. Бухгалтерський фінансовий облік : підручник / за ред. Ф. Ф. Бутинця. Житомир, 2006. 832 с.
- 14.Войнаренко, М. П. Системи обліку в Україні: трансформація до міжнародної практики. Наукова думка. 2012. № 91. С. 215.
- 15.Галасюк, В. В. Проблеми теорії прийняття економічних рішень : монографія. Дніпропетровськ : Нова ідеологія, 2007. С. 221–232.
- 16.Глушко, А. Управління дебіторською заборгованістю в системі забезпечення ефективної діяльності підприємства. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/4157/1/50.pdf>.
- 17.Голов, С. Ф. Управлінський облік : підручник. Київ : Лібра, 2003. 704 с.
- 18.Гончарук, Р. П. Сутність та класифікація кредиторської заборгованості: колізії наукових підходів. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. 2015. № 1 (59), Ч. 1.
- 19.Грицай, О. І., Станасюк, Н. С. Управління дебіторською заборгованістю підприємства в контексті її обліково-аналітичного забезпечення. Економіка і суспільство. 2018. Вип. 15. С. 825–832.
- 20.Гуня, В. О. Удосконалення класифікації дебіторської заборгованості та її відображення у фінансовій звітності підприємств. Економічний простір. 2008. № 19. С. 124–131.
- 21.Дячук, О. В., Новодворська, В. В. Місце кредиторської заборгованості в системі управління підприємством. Економічні науки. Серія : Облік і фінанси. 2013. Т. 10, № 3. С. 243–251.
- 22.Загородній, А. Г., Вознюк, Г. Л. Фінансово-економічний словник. Київ : А. С. К., 2008. 512 с.
- 23.Запарнюк, О. С. Особливості управління дебіторською заборгованістю промислових підприємств. URL: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/42099/19816.pdf?sequence=3>.
- 24.Іванілов, О. С., Смачило, В. В., Дубровська, Є. В. Механізм управління дебіторською заборгованістю підприємства. Актуальні проблеми економіки. 2007. № 1. С. 156–163.
- 25.Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку, затверджена наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291 зі змінами і доповненнями.

- 26.Квятковська, Л. А. Формування політики управління дебіторською заборгованістю підприємства. URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/bitstream/123456789/886/1/44.pdf>.
- 27.Кияшко, О. М. Необхідність облікового забезпечення управління дебіторською заборгованістю підприємства. Актуальні проблеми економіки. 2009. № 3. С. 190–196.
- 28.Кірейцев, Г. Г. Фінансовий менеджмент : навч. посібник. Київ : ЦУЛ, 2002. 469 с.
- 29.Ковальчук, Т. Т. Аналіз фінансового стану підприємства : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 412 с.
- 30.Костецький, В. В. Управління кредитним портфелем банку. Київ : КНЕУ, 2017. 275 с.
- 31.Крайник, О. П., Клепнікова, З. В. Фінансовий менеджмент : навч. посібник. Львів : Львівська політехніка, 2011. 260 с.
- 32.Кручак, Л. Методика аналізу дебіторської заборгованості в системі управління підприємством. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2016. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2016/22-2016/37.pdf>.
- 33.Лищенко, О. Г., Бескота, Г. М. Аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємством. Держава і регіони. 2009. № 1. С. 114–117.
- 34.Матицина, Н. Дебіторська заборгованість: нові облікові підходи. Економіст. 2008. № 11. С. 50–52.
- 35.Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності : затв. наказом Міністерства фінансів України від 28.03.2013 р. № 433. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MF13020.html.
- 36.Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» виданий Радою з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку зі змінами станом на 1 січня 2014 року.
- 37.Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : затв. наказом Міністерства фінансів України від 07 лютого 2013 р. № 73.
- 38.Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: <http://www.ck.ukrstat.gov.ua>.

- 39.Паянок, Т., Савченко, А. Аналіз дебіторської заборгованості підприємства за допомогою економіко-математичних методів. Науковий вісник. 2017. № 3. С. 27–32.
- 40.Пінчук, Т. А. Організаційно-методичні проблеми обліку дебіторської заборгованості в системі управління підприємством. Ефективна економіка. 2014. № 10. С. 36–41.
- 41.Поддєрьогін, А. М. Фінанси підприємств : підручник. Київ : КНЕУ, 2006. 552 с.
- 42.Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» : затв. наказом Міністерства фінансів України від 08.10.1999 № 237, зі змінами і доповненнями.
- 43.Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти» : затв. наказом Міністерства фінансів України від 30 листопада 2001 р. № 559, зі змінами і доповненнями.
- 44.Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку : затв. наказом Міністерства фінансів України від 24.05.1995 № 88.
- 45.Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16 червня 1999 р. № 996. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
- 46.Пуцентейло, П. Р., Гуменюк, О. О. Інформаційне забезпечення аналітичної діяльності в управлінні підприємством. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. 2019. Вип. 1–2. С. 74–82.
- 47.Пуцентейло, П. Р., Костецький, Я. І. Використання методів кластерного аналізу для прогнозування інвестиційного розвитку підприємств аграрного сектора. Інноваційна економіка. 2020. № 7–8 (85). С. 88–99.
- 48.Рибалко, О. М. Деякі аспекти управління дебіторською заборгованістю. Економічні науки. 2010. № 9/8. С. 164–167.
- 49.Секіріна, Н. В. Проблемні аспекти визначення дебіторської заборгованості за нетоварними операціями та її відображення у фінансовій звітності. Вісник Дон ДУЕТ. 2007. № 3. С. 129–135.
- 50.Сурніна, О. С. Методи управління дебіторською заборгованістю. Економіка і управління. 2011. № 1. С. 18–19.
- 51.Томчук, О. Ф. Аналіз дебіторської заборгованості: існуючі проблеми та шляхи їх вирішення. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених. ВНАУ, 8 грудня 2016 року. URL: <http://nauka.kushnir.mk.ua>.

- 52.Томчук, О. Ф., Сидоренко, І. М. Методика проведення аналізу дебіторської заборгованості в системі управління підприємством. *Фінанси, облік, банки*. 2019. № 1 (24). С. 94–101.
- 53.Хрущ, Н. Д., Білик, І. К. Проблеми управління дебіторською заборгованістю підприємства в сучасних інтеграційних процесах України. *Економічний аналіз*. 2008. № 3. С. 247–250.
- 54.Чебанова, Н. В., Єфіменко, Т. І. *Фінансовий облік : підручник*. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 704 с.
- 55.Яремко, І. Й. *Економічні категорії в методології обліку : монографія*. Львів : Каменяр, 2012. 192 с.
- 56.Гринчишин А. П., Белова І. М. Облік і аналіз дебіторської заборгованості підприємства: проблеми стандартизації та шляхи вдосконалення. *Цифрова трансформація економіки України: Industry 4.0, інноваційне підприємництво, національна безпека. Фінансове регулювання зрушень у економіці України: збірник тез доповідей учасників VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Мукачево, 22 березня 2024 р.)*. Мукачево: Вид-во МДУ, 2024. С. 111–113.
- 57.Гринчишин А. П., Белова І. М. Управління дебіторською заборгованістю в умовах глобалізації та технологічного прогресу: виклики, інновації та стратегії адаптації. *Інженерні інновації та розбудова національної економіки : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції Інженерного навчально-наукового інституту ім. Ю. М. Потебні (09–10 травня 2024 року, м. Запоріжжя) / наук. ред. Н. Г. Метеленко ; Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю. М. Потебні Запорізького національного університету*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2024. С. 315-317.

ДОДАТКИ

Таблиця А.1

Підходи науковці до визначення сутності «дебіторська заборгованість»

Джерело	Тлумачення поняття «дебіторська заборгованість»
1	2
П(с)БО 10 п. 4 «Дебіторська заборгованість» [47]	Сума заборгованості дебіторів на певну дату.
П(с)БО13 п. 4 «Фінансові інструменти» [48]	Сума, що виникає внаслідок надання коштів, продажу інших активів, робіт, послуг безпосередньо боржникові та не є фінансовим активом, призначеним для перепродажу.
МСБО 39 п. 9 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [39]	Це похідні фінансові активи з фіксованими платежами, які підлягають визначенню та не мають котирування на активному ринку.
Матицина Н. О.[37]	Розмір неспроможності суб'єкта підприємницької діяльності виконати грошові зобов'язання перед підприємством після настання встановленого договором строку оплати їх.
Д. Стоун, К. Хітчинг	Це сума боргів, які винні підприємству юридичні або фізичні особи та які виникли у результаті господарських взаємовідносин з ними.
Білик М.Д. [5]	Це матеріальні ресурси, не оплачені контрагентами, або готівка, що вилучена у підприємства.
Гуня В.О. [20]	Одна з найважливіших складових кредитної діяльності підприємства, як один з елементів для розрахунку показників її результативності.
Хрущ Н., Білик І. [58]	Це фінансовий актив, який є контрактивним правом отримувати грошові кошти або цінні папери від іншого підприємства визнається як актив, коли підприємство стає стороною контракту і, внаслідок цього, має юридичне право отримувати грошові кошти.
Войнаренко М.П. [14]	Це сума боргів юридичних та фізичних осіб, що виникли внаслідок минулих подій і зафіксовані на певну дату.
Лищенко О.Г. [35]	Дебіторська заборгованість - це фінансовий актив, який є контрактним правом отримувати грошові кошти або цінні папери від іншого підприємства.
Крайник О. О., Клепнікова З. В. [32]	Форма відстрочки платежу - відкритий кредит (неформальна або формальна угода, яка передбачає виконання послуг замовником або реалізації продукції покупцю з відстрочкою оплати за них. Такий кредит вважається безкоштовним та без чіткого визначення строку.

Продовження таблиці А.1

1	2
Кірейцев Г. Г. [28]	Дебіторська заборгованість - це складова оборотного капіталу, яка є комплексом вимог до фізичних чи юридичних осіб щодо оплати товарів, продукції, послуг.
Голов С. Ф. [17]	Фінансовий актив, що є контрактним правом однієї сторони отримати гроші й узгоджується з відповідним зобов'язанням
Бєлозерцев В. [4]	Дебіторська заборгованість - грошове вираження результату вимушеної або заздалегідь запланованої господарсько- економічної операції кредитного характеру з контрагентами (юридичними або фізичними особами), що мала місце у минулому та борг за неї може бути достовірно визначений, узгоджений з контрагентом та сплачений підприємству у майбутньому, а в поточний момент відображений у балансі підприємства як актив.
Момот Т. В. [40]	Дебіторська заборгованість - безвідсоткова позика контрагентам.

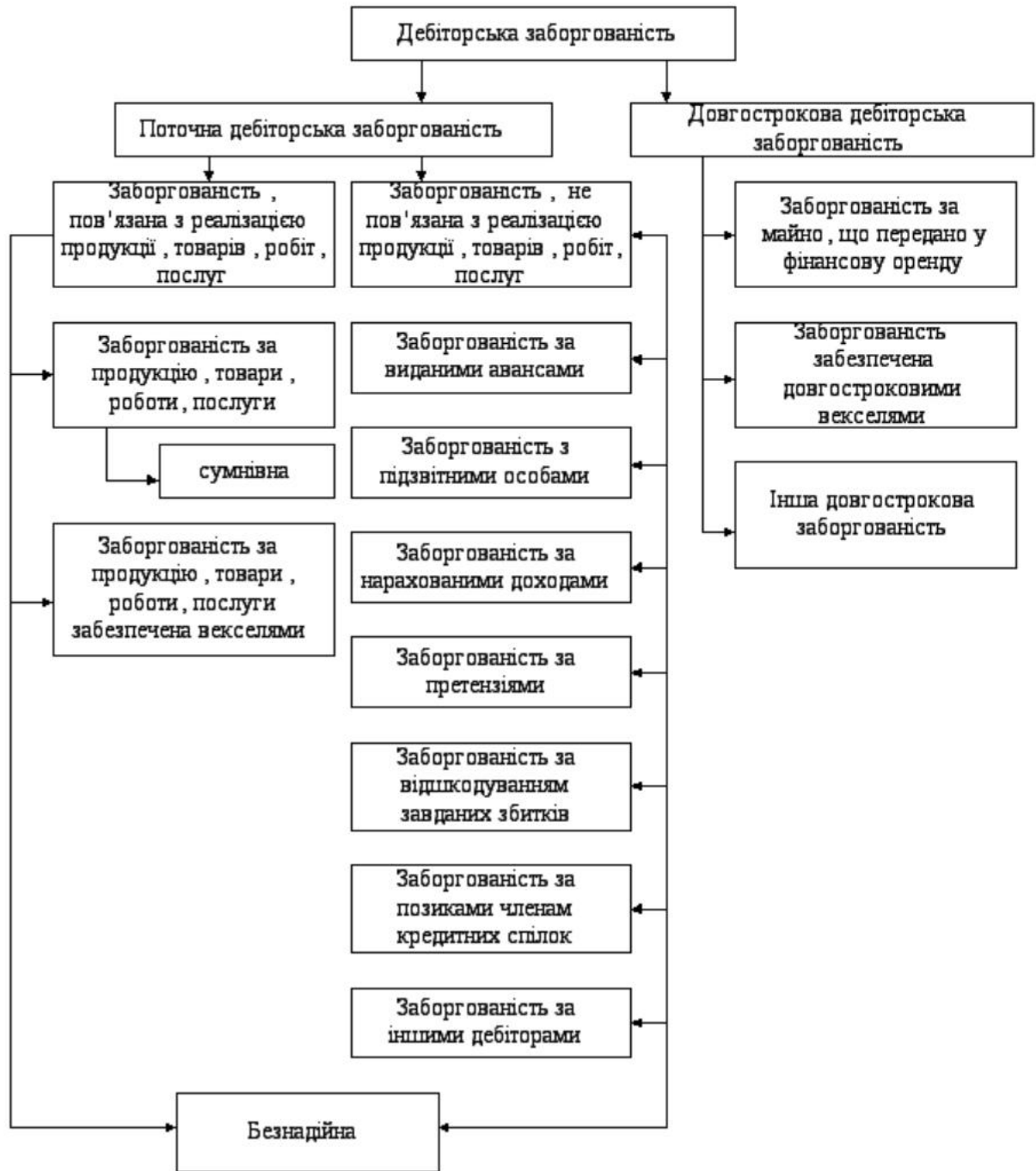

Рис. А.1. Класифікація дебіторської заборгованості відповідно до законодавчої бази

Рис. А.2. Групування дебіторської заборгованості в часовому розрізі

Рис. А.3. Групування розрахунків з дебіторами залежно від об'єктів

Документування операцій обліку розрахунків з дебіторами в залежності від їх видів

Вид дебіторської заборгованості	Первинні документи
Розрахунки з покупцями та замовниками	Укладений договір; товаро-транспортна накладна; рахунок-фактура: приймальна квитанція; акт виконаних робіт (наданих послуг); акт звіряння розрахунків; бухгалтерська довідка (отримання від покупців авансів у погашення дебіторської заборгованості); платіжне доручення (зведене платіжне доручення); виписка банку: розрахунковий чек; вексель: прибутковий касовий ордер (готівкові розрахунки); квитанція (на підприємствах зв'язку): розрахунок курсових різниць.
Розрахунки за виданими авансами	Укладений договір на поставку продукції, товарів, робіт, послуг; укладений договір з підрядними будівельними організаціям: товаро-транспортні накладні (якщо аванси видають товарами, матеріалами та ін.): бухгалтерська довідка.
Розрахунки з підзвітними особами	Авансовий звіт, прибутковий касовий ордер: видатковий касовий ордер: платіжна відомість; накладна (при видачі продукції для реалізації на ринку):
Розрахунки за нарахованими доходами	Розрахунок дивідендів, відсотків, роялті; видатковий касовий ордер: платіжна відомість:
Розрахунки за претензіями	Комерційні акти: акти взаємозвірки; рішення суду: пред'явлена претензія: платіжне доручення: виписки банку; розрахунковий чек: прибутковий касовий ордер.
Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків	Акт; інвентаризаційний опис; порівняльні відомості результатів інвентаризації: прибутковий касовий ордер; виписка банку: бухгалтерська довідка (у разі віднесення в рахунок оплати праці): рішення суду; рішення курівництва підприємства.
Розрахунки за позиками членам кредитних спілок	Договір: видатковий касовий ордер: платіжна відомість.
Розрахунки з іншими дебіторами	Доручення - зобов'язання про утримання з оплати праці суми чергових платежів (при купівлі працівником підприємства товарів у кредит): кредитний договір: накладна на видачу форменого одягу: відомість на продаж акцій; розрахунок розподілу доходів; рішення суду, виписка банку: витяг з протоколу спеціалізованого аукціону (оприбуткування акцій); відомість підписки на акції: прибуткові касові ордери: накладні (якщо внески в статутний капітал здійснюють матеріальними цінностями): розрахунок нарахування дивідендів: платіжні доручення.
Заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду	Договір про фінансову оренду; акт приймання-передачі об'єкта фінансової оренди; розрахунок бухгалтерії розміру амортизації (при передачі основних засобів у фінансову оренду): бухгалтерська довідка (переведення довгострокової дебіторської заборгованості у поточну: сплачені авансом орендні платежі): розрахунок орендної плати.
Розрахунки за допомогою векселів	Прибуткові касові ордери: платіжне доручення: розрахунковий чек (виписка банку): бухгалтерська довідка (розрахунок); акт списання втрачених векселів.

Рис. Б.1. Класифікація договорів відповідно до вимог Цивільного кодексу України

Облік поточної дебіторської заборгованості за продукцію

з/п	№ Зміст операції	Кореспонденція рахунків		Сума, гр н.
		Дебет	Кредит	
1	2	3	4	5
1	Відображено дохід від реалізації сільськогосподарської продукції	36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»	701 «Дохід від реалізації готової продукції»	28000,00
2	Одночасно на суму ПДВ	701 «Дохід від реалізації готової продукції»	641 «Розрахунки за податками»	4666,67
3	Списана справедлива вартість реалізованої продукції	90 «Собівартість реалізації»	27 «Продукція с/г виробництва»	14400,00
4	Надійшли кошти від покупця	311 «Поточні рахунки в національній валюті»	361 «Розрахунки з покупцями та замовниками»	28000,00
5	Віднесено дохід від реалізації продукції на фінансові результати	701 «Дохід від реалізації готової продукції»	791 «Результат основної діяльності»	23333,33
6	Віднесено собівартість реалізованої продукції на фінансові результати	791 «Результат основної діяльності»	901 «Собівартість готової продукції»	14400,00

Таблиця Б.3.

Облік дебіторської заборгованості забезпеченою векселями

з/п	Зміст операції	Кореспонденція рахунків		Сума, грн.
		Дебет	Кредит	
1	2	3	4	5
1	Відображено дохід від реалізації сільськогосподарської продукції	36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»	701 «Дохід від реалізації готової продукції»	28000,00
2	Одночасно на суму ПДВ	701 «Дохід від реалізації готової продукції»	641 «Розрахунки за податками»	4666,67
3	Списана справедлива вартість реалізованої продукції	90 «Собівартість реалізації»	23, 26, 27, 28 тощо	14400,00
4	Одержано простий вексель у забезпечення дебіторської заборгованості за продану продукцію	341 «Короткострокові векселі, одержані в національній валюті»	36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»	28000,00
5	Погашено вексель коштами	30, 31	341 «Короткострокові векселі, одержані в національній валюті»	28000,0 0

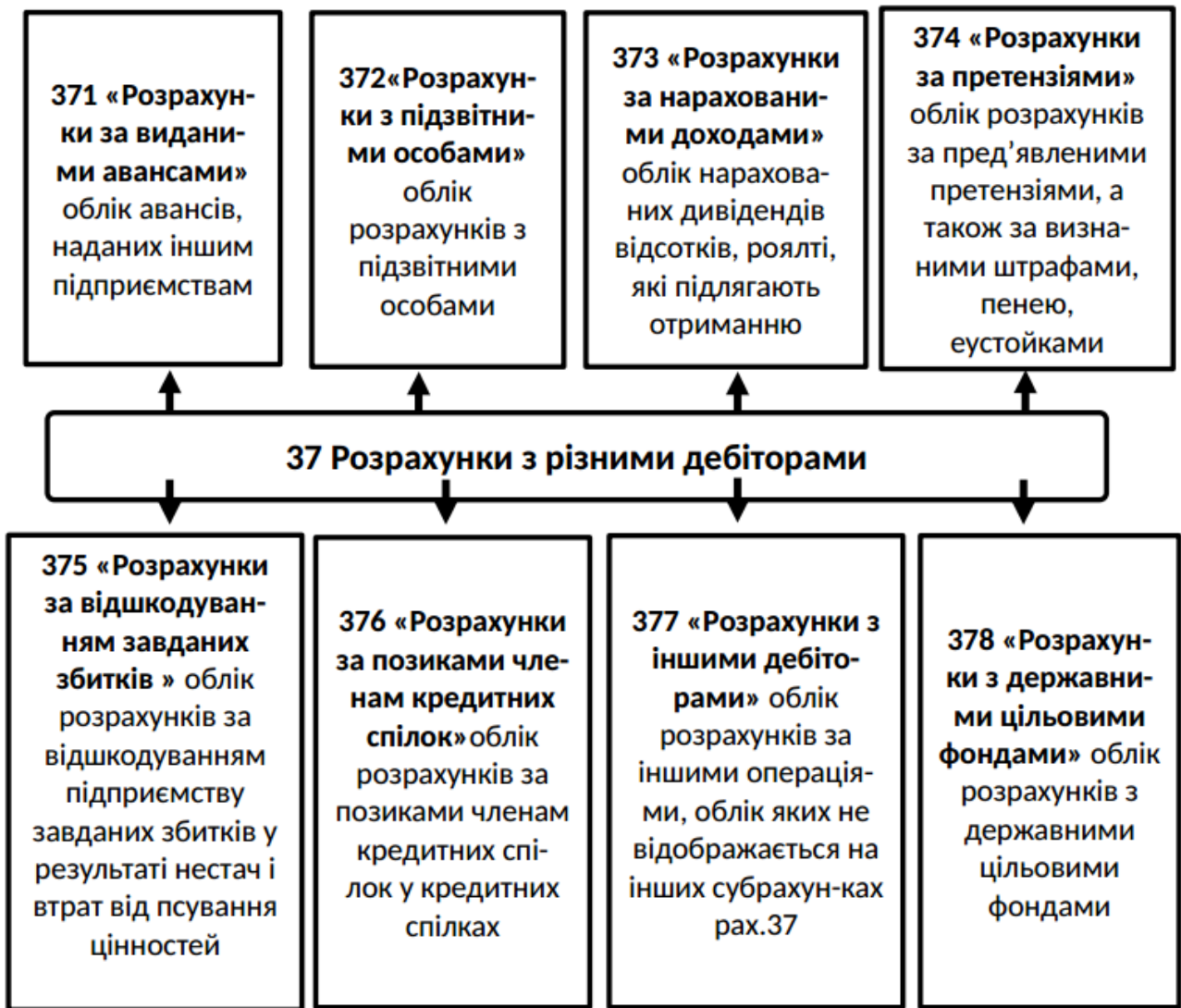
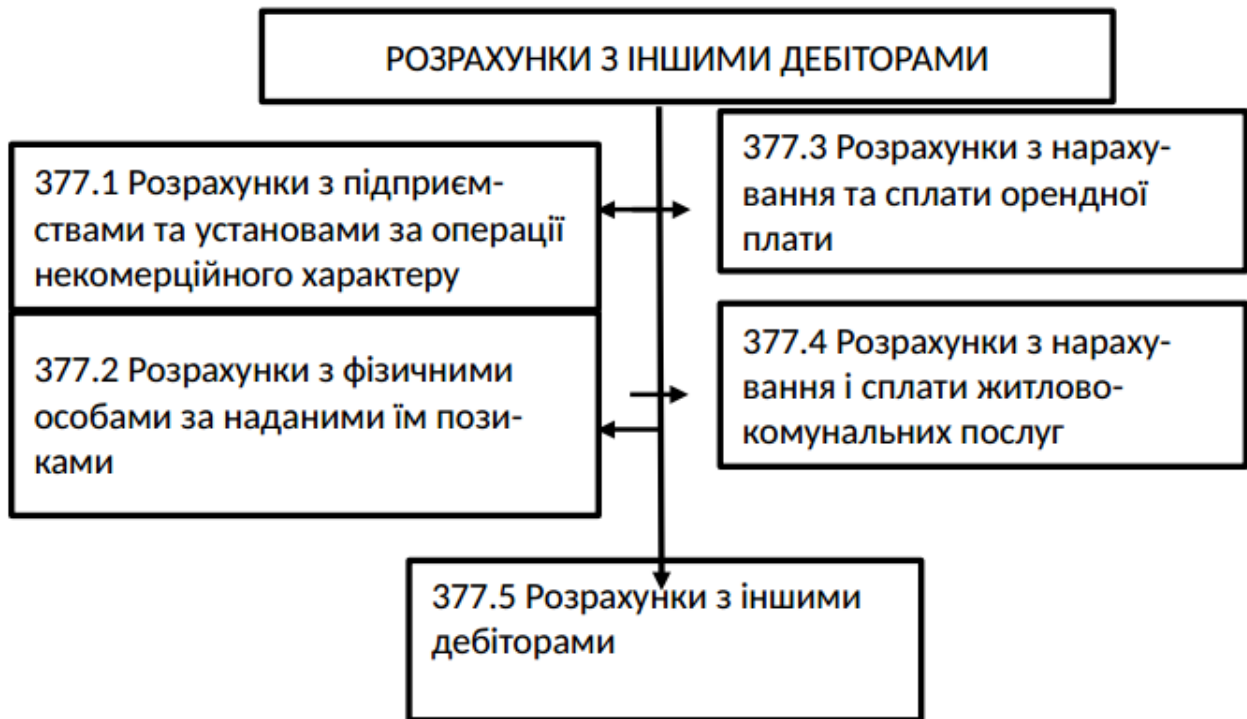

Рис. Б.2. Складові рахунка 37 «Розрахунки з різними дебіторами»

Рис. Б.3. Групування розрахунків з іншими дебіторами для аналітичного обліку.

**Таблиця Б.4. Розрахунок резерву сумнівних боргів на
КП «Тернопільміськтеплокомуненерго» виходячи з питомої ваги безнадійних
боргів у чистому доході від реалізації**

Рік	Чистий дохід від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг на умовах наступної оплати	Сума дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги, що визнана безнадійною
2020	34750	3783
2021	85904	7156
2022	73266	3259
Всього	193920	14198

Таблиця Б.5.

**Бухгалтерські проводки при створенні та використанні РСБ на
КП «Тернопільміськтеплокомуненерго»**

№ п/п	Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки		Сума, тис. грн
		Дт	Кт	
1.	Відображено створення резерву сумнівних боргів	944	381	2480,77
2.	Списано суму безнадійної дебіторської заборгованості у межах резерву сумнівних боргів	381	361	2480,77